LETHRICA

ÅRGANG 10, NR. 19 DE HISTORISKE FORENINGER I LEJRE KOMMUNE APRIL 2015

JUBILÆUMSÅR

I anledning af 100 året for kvindernes valgret præsenteres en artikel om Marie Kofoed, Danmarks eneste kvindelige etatsråd.
Jubilæumsåret markeres med udstillinger på kommunens biblioteker og arkiver.

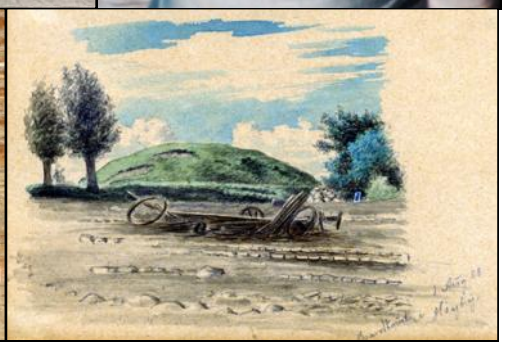

Vi hører om sygeforsikring gennem tiderne og om ungarerne på egnen under og efter krigen.
Vi kan læse om fremtidsvisioner for Hvalsø og omegn. Og vore tre serier fortsætter.

Vi ønsker alle vore læsere en rigtig god sommer

På redaktionens vegne

Thyra Johannesen

I DETTE NUMMER:

Leder	2
På sygekassen	5
Marie Kofoed	9
Ungarerne i Kisserup Krat	23
Hvalsø - mere end en hovedgade	25
Bayers billeder	28
Sagn og myter	30
Der var engang	32
Anmeldelser	34
Foreningsnyt	38
Lejre Historiske Forening	38
Egnshistorisk Forening for Hvalsø	40
Bramsnæs Lokalhistoriske Forening	44
Mindeord	46
Lejre Museumsforening	49
Tadre Mølles Venner	51
Nyt fra DSI-TM	55
Lejre Arkiverne	58
Aktiviteter Lejre Museer	59
Kommende aktiviteter	60

LØSSALG 10 kr.

LEDER

Hele tre emner trænger sig på: Hovedgaden i Hvalsø, arkivernes fremtid og ikke mindst situationen på museumsområdet for Tadre Mølle og Lejre Museum.

Hovedgaden i Hvalsø

Her er vi blevet hørt. Der er en forståelse hos kommunens planlæggere for, at der er et bevaringsværdigt kulturmiljø i Hvalsø. Dette har resulteret i, at vores ønske om at få foretaget en professionel bygningsregistrering i Hvalsø – en såkaldt SAVE-registrering - bliver imødekommet.

Hermed vil der være et bedre værktøj for en kommende ny lokalplan. Herunder også for udpegning af bevaringsværdige bygninger og for ansøgninger til staten om byfornyelsesmidler.

Vi har ligeledes mødt forståelse for vores tanker om, at der også bør kunne tillades beboelse i de tomme erhvervsbygninger i stueplanet ud fra ønsket om at bevare det karakteristiske stationsbymiljø.

Vi venter spændte, men også lidt forhåbningsfulde på, hvad "Vores Hvalsø" ender med.

Arkivernes fremtid

Arkiverne har gennem de sidste år været udsat for meget betydelige besparelser på det personalemæssige område, idet stillinger ikke er blevet genbesat.

Nu har kommunen så barslet med en ny Biblioteks- og Arkivplan.

Den indebærer, at arkivalierne fra Lejre flyttes til arkivet i Hvalsø, og at arkivalierne fra Bramsnæs flyttes til biblioteket i Kirke Hyllinge. Arkiverne i Lejre og i Sæby nedlægges. I stedet oprettes en "arkivlæsesal" på bibliotekerne i Lejre og i Kirke Hyllinge.

Det giver sig selv, at man i de historiske foreninger i Lejre og i Bramsnæs er vrede og bekymrede for fremtiden, og at man frygter for, at der mistes værdifulde frivillige arkivmedarbejdere ved ændringerne. Arkivmedarbejderne er ikke alle lige mobile, og deres engagement dækker deres lokale områder – ikke hele kommunen.

I Sæby varsles et salg af den fredede gamle skole. Det vil være et stort tab for den nordlige del af kommunen, hvis godsejer Holtens karakterfulde bygning med klokketårnet og den parklignende have – Den lille Idas Ha-

ve – ophører med at være tilgængelige for offentligheden.
Omvendt har Egnshistorisk Forening for Hvalsø gode erfaringer med arkiv og bibliotek i samme hus.
Vi ved godt, at planen er et resultat af en pålagt besparelse.
Alligevel må vi anbefale kommunen - som vejen frem - gennem en tidsbegrænset bevilling over et antal år at fremme registreringen af puklen af arkivalier og ikke mindst en øget digitalisering af dem, for at gøre dem tilgængelige for fremtidens brugere.
Den vej har flere andre kommuner allerede betrådt.
Fra politisk side har man erkendt problemet og erklærer, at man er indstillet på at løse det på længere sigt.
Vi håber det bedste og erindrer gerne politikerne om problemet.

Tadre Mølle

På museumsområdet pågår drøftelser mellem Den Selvejende Institution Tadre Mølle – DSI-TM – og kommunen om midler til ejendommens fremtidige vedligehold.
Det er DSI-TM og ikke Roskilde Museum, der er ansvarlig for hele den samlede bygningsmasse, herunder selve mølleanlægget med dam, stemmeværk og vandrender. DSI-TM råder kun over huslejen fra museet på 60 000 kr. årligt hertil.
Netop nu er bl. a. mølledammen utæt, taget på stald og lo er helt udtjent, og vandhjulet synger på sidste vers.
Det statslige bygningssyn opgør de årlige vedligeholdelsesudgifter til 200 000 kr.
DSI-TM´s opgave er umulig.
I erkendelses heraf har man da også udlejet stuehuset til Tadre Mølles Venner til istandsættelse ved frivillig arbejdskraft og indtjente midler.
Fonde kan søges, og de bliver søgt, men tilskud til det daglige vedligehold gives der ikke.
Vi håber på forståelse i kommunalbestyrelsen.

Lejre Museum

Begejstringen var stor, da vi læste i dagspressen, at kommunen havde afsat tre millioner kr til en ny udstilling på Lejre Museum.
Nu skulle der tænkes stort og visionært, troede vi, for vi troede nemlig også, at nu skulle vi sammen - foreningerne, borgerne og kommunen - udarbejde en Lejre-vision for det nationale museum, som Lejre kan bære, og som Lejre fortjener.

Vi drømte om museet, der genplacerede Lejre på Danmarkskortet.
Begejstringen kølnedes dog hurtigt, da vi forstod, at kommunen overlod hele planlægningen til Roskilde Museum, for vi vidste jo godt, hvor Lejre var placeret i museets opfattelse.
Fra de historiske foreningers side lykkedes det os at få et møde med to af kommunens ledende politikere, inden museets arbejdsplan blev forelagt for museets bestyrelse til godkendelse.
Her opfordrede vi forgæves til, at Lejres repræsentanter i museumsbestyrelsen skulle tage forbehold med henblik på, at vi selv fra Lejre ville komme med et oplæg til det kommende Lejre Museum.
Fra politisk side afviste man vores opfordring med henvisning til, at man deltog i et museumssamarbejde, og at man derfor overlod det videre til museet.
Dette måtte vi naturligvis tage til efterretning. Det er demokratiets vilkår, men vi var meget skuffede og meget kede af det.
Ideen var selvfølgelig, at Roskilde Museum med kommunens tre millioner skulle gå ud og skaffe betydelige fondsmidler. Med det helt rigtige koncept er der masser af eksempler på, at en kommunes midler kan afkaste adskillige gange sin egen størrelse.
Desværre gik det, som vi vidste, at det ville gå. Roskilde Museums lidet ambitiøse projekt interesserede ikke nogle af de store fonde.
Derfor bliver den nye udstilling kun for, hvad Lejre Kommunes egne midler rækker til - minus diverse museale fællesudgifter.
Vi havde drømt om en udstilling i alle fire længer i begge plan samt en overdækket gård.
Nu får vi en udstilling i de nuværende udstillingslokaler. Den bliver sikret, således at Odin og nogle andre væsentlige genstande kan udstilles.
Det er naturligvis en klar forbedring.
Så er det op til den enkelte, om man vil glædes over forbedringen, eller græde over de skønne spildte muligheder, for det helt rigtige koncept havde kunnet afkaste betydelige fondsmidler. Det ved vi!
Jamen, kan udstillingen da ikke udbygges senere? Jo, naturligvis kan den det, men det er ikke den slags udbygninger, der er mest interessante og prestigefyldte for de store fonde, så skal der udbygges, skal det ske for kommunale midler.

Bent Gottfredsen

HISTORISKE ARTIKLER

PÅ SYGEKASSEN

af Karl-Johan Rubæk

Mange folk over fyrre år husker endnu de gamle, lokale sygekasser. Indtil 1973 var betegnelsen sådan for vores form for sygeforsikring. Dertil kom "fortsættelsessygekassen" for dem, der havde overskredet en vis indkomst.

Sæby-Gershøj Sygeforening

I medlemsprotokoller på Bramsnæs Arkiv ses, at allerede i 1873 oprettedes en "sygeforening" lokalt i Sæby-Gershøj. Selvom der var frivilligt medlemskab, blev næsten alle mænd i sognene medlem. Medlemsskabet omfattede også hustru og børn. Naturligvis kunne enlige kvinder også blive medlemmer. Rundt omkring i landet støttede kommunerne de private sygeforeninger uden at være forpligtede til det. Men kommunekassen slap i nogen grad for at understøtte personer ved sygdom, så man så en fordel ved den lokale støtte.

I landets yderkanter mod vest og nord fandtes næsten ingen sygeforeninger før 1893.

Laugskasser

Selvom Sæby-Gershøj var tidligt ude i 1873, var det for intet at regne mod, hvad der var tilfældet i København. Helt fra 1200-tallet havde visse laug i hovedstaden og de større byer haft forskellige former for syge- og begravelseskasser. Ikke sygeforsikring, som vi kender det, omfattende sygehus og lægehjælp. Men nærmere pleje, når livet var på det sidste, samt begravelseshjælp til de fattigste.

Bogtrykkerlauget i Kbh. var det første til at danne en egentlig sygekasse. Året var 1792. Samme år stiftede Farverlauget i Kbh. en "syge- og begravelseskasse".

I halen på Grundloven og næringsfriheden i 1857 anbefaledes det laugene at danne frivillige syge-og begravelseskasser, nu med godkendte vedtægter i Magistraten.

Af 41 laugskasser lod 28 sig anerkende af Kbhs. Magistrat.

Svendeforeninger

Ud over landet voksede ønsket (ligesom i Sæby-Gershøj i 1873) om at sygeforsikre sig. Året 1875 noteres, at der i Danmark var 685 svendeforeninger med sygeforsikring.

Staten går ind i sygekassesagen 1892

Presset nede fra, fra kommuner og sygeforeninger, gjorde, at staten måtte på banen i 1892. Forinden havde et langt sejt træk bevirket: 1. At Staten skulle kende kassernes forventede udbetalinger et år frem (altså hvor mange syge der ville komme). 2. At Kassernes vedtægter skulle være enslydende (måske var der lige så mange vedtægter, som der var kasser?).

Når disse to ting var på plads, kunne der tales om "Statsanerkendte Sygekasser".

Statens tilskud var 2 kr. pr. medlem pr. år.

Transportproblemet var allerede på banen den gang. Hvis folk ikke selv havde hest og vogn, skulle kommunen transportere sygekassemedlemmer op til 1½ mil til hospital eller sanatorium.

En sidebemærkning: Er det 1893-niveauet, USA er nået til i dag med Obamacare? Eller er de nået til årgang 1933, hvor vi indførte "Folkeforsikring" over skattebilletten ved "socialreformen"?

Fortsættelsessygekassen "Sjælland" 1916

Måske under indtryk af store udsving i indtægter under 1. Verdenskrig besluttede man 1. januar 1916 at indføre en fortsættelsessygekasse.

De, der tjente mest, skulle have en større grad af selvbetaling.

Fælles for begge grupper var endnu, at de var frivillige medlemmer.

Sygeforeningen Sæby-Gershøj skifter navn 1918

Der var ingen formelle krav til, hvad en forening skulle hedde for at være statsanerkendt, men ifølge efterladte protokoller skete et navneskift omkring 1918.

"Sæby-Gershøj Sygekasse", kort og godt.

Reformer på vej

Op gennem 20-erne så en række reformer dagens lys, og samlet hang både arbejdsløshedslovgivning og invalidepension sammen med sygeforsikring. Men først under den kendte politiker K. K. Steincke i 1933 (efter Kanslergadeforliget midt i krisen) blev det hele skrevet sammen til en stor socialreform, der omfattede hjælp til syge, invalide og gamle.

Det mest gennemgribende for sygekasserne var, at alle under en vis indtægt var pligtige til at være medlem af en statsanerkendt sygekasse. Karensdage

(oprindeligt 3) havde forekommet siden 1892-loven. Efter 1933 blev der jævnligt skruet på den ordning. Støtteperioden blev hyppigt justeret fra 2 til 6 mdr. Overskriften efter 1933 var "Folkeforsikring".

Sæby-Gershøj sygekasse i 50-erne og 60-erne

Formand en årrække var Arno Nielsen og kasserer Jens Andersen, der havde kontor i sit hus, som lå ved Elverdamsvej.

I bestyrelsen sås Hans Nielsen, Stejlebjerg og Ernst Roed, Trekroner. Revisorer Johs. Fynbo og Niels Jespersen.

I 1959 døde kasseren Jens Andersen, og Hans Nielsen overtog hvervet.

Hans Nielsen indrettede sig med kontor i dagligstuen i stuehuset på det gamle husmandssted, Stejlebjerg nr. 4, hvor medlemmerne kom og betalte kontingent.

Privat foto: Husmandsstedet Stejlebjerg nr. 4, Biltris mark foto ca. 1955

Sæby gamle Skole 2015 Foto KJR

Der var ingen fast kontortid, så nogle gange kom betalerne midt under aftenmalkning, - fortæller datteren Lisbeth. Så måtte Hans Nielsen afbryde malkning og fatte protokol for at føre betaleren ind. – De skulle jo nødig "falde ud af sygekassen"!

Senere blev kontingent opkrævet en gang i kvartalet. Her havde kassen ansat Asta Thomsen.

Centraliseringen begynder

Da tre kommuner blev sammenlagt til "Bramsnæs Kommune", flyttede Hans Nielsen sit kontor til Sæby gamle Skole på Tingstedet. Forskolen, der frem til 1969 stadig havde til huse i den gamle skole (selvom den skiftede status fra skole til forskole, da Centralskolen kom) blev nedlagt. I det gamle klasseværelse blev der plads til Hans Nielsens skrivebord og til sekretæren Gyda Sørensen, samt et venteværelse. Nu var

Foto på BA: Nora og Hans Nielsen ved guldbrylluppet

det kontor for hele Bramsnæs-området.

Kontor på Rådhuset i Lyndby

1.4.1973 blev sygekasserne omdannet til "Sygesikringen". Nu var kommunen på banen, men Hans Nielsen fulgte med, da kontoret flyttede op på Rådhuset. CPR-nummeret var opfundet 5 år tidligere, men endnu ikke taget i brug. Så det må have været lidt af en opgave at administrere hele kommunens sygesikring via de gamle numre fra sygekassen + navn. Først i 1977 blev det gule "sygesikringsbevis" med cpr-nummer taget i brug, nu udstedt af Roskilde amt på vegne af kommunen. Endnu senere, ved strukturreformen i 2007, var det Region Sjælland, der fremstillede det gule og nu også blå sygesikringskort (til rejser). Regionen bor centralt i Sorø!
Forinden var Hans Nielsen dog fyldt 70 og havde trukket sig tilbage i 1990.

Centraliseringen slut?

Hans Nielsens virke i perioden fra 1950-erne til hans afgang i 1990 afspejler på mange måder, hvad der er foregået i det danske samfund. Ikke mindst siden computerens fremkomst omkring 1980.
Men vi har næppe set slutningen på centraliseringen endnu.
Hvor flytter sygesikringen hen næste gang?

Sygesikringsbeviser, KJR

Kilder:
Fra Laugssygekasse til Folkeforsikring, udgivet af Sygekassenævnet 1942
Betler eller Almisselem, Bente Dahl Hansen 1984
Sygeforsikring og Sygekasseprotokoller, BA 1873 – 1977
Man rejste en skole på bondejord, Asger Thomsen (red.) 1987
Særlige oplysninger:
Nora Nielsen 2015
Lisbeth Rasmussen 2015

PERSONALHISTORISKE ARTIKLER

MARIE KOFOED
-ELLER RIGE MARIE

DANMARKS ENESTE KVINDELIGE ETATSRÅD

Bornholmsredaktionen ved Bent Gottfredsen

På Åstrup findes, som det sig hør og bør på et velmøbleret slot, en stor og fornem malerisamling af alle de fortjenstfulde og prægtige mænd – og deres hustruer – som har ejet slottet gennem århundrederne.

Der er dog et enkelt maleri, der skiller sig ud. Det forestiller nemlig en kvindelig ejer. Det viser en fint klædt elskelig gammel dame med kyse – Marie Kofoed.

Elskelig? Når man betragter maleriet, er man ikke et øjeblik i tvivl – det var hun virkelig!

Marie Kofoed var, som navnet antyder, fra Bornholm, og øen vedblev at have en meget stor plads i hendes hjerte hele livet igennem.

Marie Kofoed var særdeles velhavende, idet hun havde arvet meget betydelige midler efter sin mand kaptajnen, skibsrederen, storkøbmanden, grossereren, bryggeren og konsulen Hans Peter Kofoed.

Hun administrerede sine ejendomme og midler med stor dygtighed og sparsommelighed, så formuen øgedes betydeligt. Hun var meget religiøs og stærkt engageret i sociale og undervisningsmæssige forhold, og her var hun ikke sparsommelig.

Marie Kofoed, kopi på Aastrup

Hun oprettede en lang række af legater for trængende sømænd og sømænds enker og børn - både på sin fødeø og i København - for skoler, arbejdshuse, fiskerihavne, til stenkulsfremstilling, skovplantning, havebrug og landbrug,

Aastrup

hospitalsvirksomhed, trængende enker, ugifte kvinder "hvis kår ikke svarer til deres opdragelse", "uformuende pigebørn" og velgørende selskaber. Dertil kom betydelige til dels testamentariske beløb til legater og arv til slægt, venner og tjenestefolk.

Desuden støttede hun personligt lovende unge bornholmeres uddannelse. Hendes kendteste protegé er Johan Nicolai Madvig, der var søn af byskriveren i Svaneke. Han endte som professor i klassisk filologi og kultusminister. Her stod han for skoleloven for De Lærde Skoler i 1850, der havde den almene dannelse som øverste formålsparagraf.

På Sjælland ejede Marie Kofoed foruden Åstrup også Holbæk Slots Ladegård.

Den gang var godserne væsentligt større end i dag, for gårdene var stadig fæstegårde, og også kirkerne hørte til godserne. Marie Kofoed ejede derfor ikke blot det nuværende Åstrups jorder, men også landsbyerne Vester Såby og Soderup, store dele af Kirke Såby og Kirke Eskilstrup samt gårde i en lang række andre af egnens landsbyer.

Marie Kofoed i den lokale historie

Lærerenkesædet i Vester Såby

I 1811 lader Marie Kofoed opføre en ny skole i landsbyen til afløsning af den gamle fra 1797. Det blev en god, solid bygning i bindingsværk med stråtag og betydeligt højere til loftet end i den gamle skole. Den blev byens tredje skole. Da hun senere bygger endnu en ny skole i landsbyen, bliver skolen fra

Johan Nicolai Madvig

1811 i stedet lærerenkesæde i over 100 år. I dag er lærerenkesædet privat bolig. Det ligger på Nellikevej 3.

Gavebrev til Skolelærernes Lønningers Forbedring

Gavebrevet blev indstiftet i 1812 med en kapital på 20 000 rigsdaler – en meget betydelig sum. Det omfattede skoledistrikterne Kirke Såby, Soderup, Kirke Eskilstrup, Kvanløse, Tingerup, Grandløse og Holbæk Søndre Skoledistrikt.

Beløbet indbetaltes til Stiftsøvrigheden, der også skulle stå som kontrolmyndighed.

Der nedsattes en "Comitee" til bestyrelse af legatet bestående af godsejeren, amtsprovsten og en præst fra hvert af Marie Kofoeds to godser.

Dele af Gavebrevet skal citeres her, da det fortæller meget om forholdet mellem, kirke, skole og gods, lærernes erkendte dårlige lønninger og problemet med deres pensionering, som fik dem til at fortsætte alt for længe.

Kunne man ikke bestride undervisningen længere, var eneste løsning nemlig at ansætte en hjælpelærer, vel at mærke for egen regning. Så kunne man da i det mindste blive boende og beholde lidt af lønnen og noget af afgrøderne fra landbruget på skolelodden.

Lærerenkesædet i Vester Såby

Marie Kofoeds formål med Gavebrevet var at kunne tiltrække kvalificerede ansøgere til lærerembederne på skolerne under hendes godser.

Gavebrevet er underskrevet af Enkefrue Marie salig Kofoeds og hendes "lagværge", for selv om hun var etatsråd, var hun dog stadig "kun en kvinde" og måtte derfor altid have en værge som medunderskriver. I tidens løb havde hun tre – alle højtuddannede personer fra samfundets top.

Medunderskriften har sikkert været ren formalia, idet lagværgerne også var fæstere af ejendomme (lystejendomme) under hendes godser.

"*Denne førnævnte Comitee anvende af kapitalen:*

a) til en ny Skolebygning i Tingerup, der forventes at koste omtrent 3500,00

b) til en Tilbygning til Skolen i Mehrløse,

som anslaas til 500,00

De øvrige 16 000,00 eller om mere eller mindre bliver i Behold , efter at de 2de Skoler ere satte i Stand, bliver en staaende Fond, hvoraf Renten alene anvendes.

1. Til Pension for den afgaaede Skolelærer i Vester Saabye.

2. Til pension for den afgaaede Skolelærer i Tingerup, naar, som nok var rigtigst, han afgaar fra Embedet, og en anden duelig Lærer i hans Sted bliver ansat.

3. Til Lønningers Forbedring eller Gratiale efter Fortjeneste for de øvrige Skolelærere, dog maae herved tages Hensyn til dem, der ei tillige ere Kirkesangere, at de faar et større Tillæg end de, der ere Kirkesangere tillige, hvis Indtægter ere taalelige.

4. Fra Pensionen, forbedrede Lønninger eller Gratiale, maatte noget blive tilovers, at anvende til Skolernes Nytte, saasom nødvendige Bequemmeligheder, Bøger, Papir, Blæk, og Præmier, eller hvilket som helst Comiteen finder tjenlig og nyttig til Skolernes Gavn.

Soderup hospital

5. Comiteen samles saa ofte, som Samling gøres fornøden, men en eller 2de gange efter Terminerne, naar Renterne falde, maatte samling ske, for da efter Skolernes størrelse og Trang, samt hvad der i 3de post er skrevet, at bestemme Udbetalingen af de indkomne Renter.

6. Skulle det befindes ved bedre Tider, at de Skolelærere, som tillige ere Kirkesangere, ikke behøvede dette Tillæg i deres Lønninger, eller Gratiale, da skal Comiteen have Ret til at anvende det paa anden Maade til Skolevæsenets forbedring paa Godserne, eller til Understøttelse til trængende Enker efter afdøde Skolelærere paa samme, eftersom de finder det vigtigst og rigtigste i enhver Henseende."

Gavebrevet blev siden udhulet af inflationen, noget Marie Kofoed ikke havde haft mulighed for at forudse.

I de sidste år var der kun penge tilbage til mindre flidspræmier til eleverne.

I 1994 var det slut. På Kirke Såby Skole overrakte inspektøren dette år en sidste bogpræmie til en elev i den afgangsklasse, min kone lige havde ført op til eksamen.

Soderup Hospital

Til gavn for folk under Åstrup Gods, der ikke længere kunne klare sig selv på grund af alder eller sygdom, oprettede

hun i 1819 en ekstra plads på Soderup Hospital, som dengang var en institution fuldt på højde med tidens bedste normer.

Her kunne så otte lemmer bo med et ugentligt beløb til forplejning og underhold.

Hospital betyder "et gæstfrit hus", og det var dengang ikke at forveksle med et sygehus.

Kirke Såby Kirkes tårnur på Soderup Kirke

Tårnuret

Så er der den mærkelige historie om flytningen af Såby Kirkes tårnur til Soderup Kirke i 1820.

Marie Kofoed ikke alene ejede begge kirker, men havde også kaldsretten til besættelsen af embederne ved kirkerne.

Selv søgte hun Soderup Kirke, som var den nærmeste, selv om Åstrup ligger i Kirke Såby Sogn. Her har vi nok forklaringen på, at hun ønskede et ur på kirken.

Åstrups ejere før hende havde i øvrigt konsekvent benyttet Soderup Kirke i de seneste par århundreder under Såby -præsternes gentagne protester.

I dag er Åstrup i kirkelig henseende overført til Soderup Sogn, således at Lejre Kommune opkræver kirkeskatten af beboerne og efter et administrationsfradrag på 10 % sender den videre til Holbæk Kommune, som så igen overfører pengene til Soderup.

Marie Kofoed beslutter, at hun vil flytte Såby Kirkes ur til Soderup Kirke. Selv om hun ejer begge kirker, kan hun dog ikke helt på egen hånd flytte frem og tilbage med deres inventar. Hun må søge Danske Cancelli (indenrigsministeriet) om tilladelse hertil. Hun får tilladelsen under betingelse af, at hun kompenserer Såby Sogn med et beløb svarende til tårnurets værdi 400 rigsdaler.

For de penge lader hun opføre en ny skole i Vester Såby, selv om det kun var syv år siden, hun havde ladet bygge den forrige. Den ny skole – byens fjerde - var en solid hvidkalket vinkelbygning med lærerbolig og skolestue. Vinduerne var dobbeltsprossede og dørene grøn-

Marie Kofoeds fjerde skole i Vester Såby. Tegning: Ejnar Adam 1978 efter erindringen

ne. Bygningen fungerede som skole frem til 1878. Derefter fungerede den som "udhus" for den næste skole i ca. 50 år. Den lå på Nellikevej 1, der hvor den femte og sidste skole i dag ligger som privat bolig.

Man kan undres over, hvorfor hun ikke bare bestilte et nyt ur til Soderup Kirke hos en tårnurmager. Penge manglede hun jo ikke. Hun må vel have syntes godt om Såby Kirkes ur.

Den unge Marie

Marie kom til verden i Rønne den 19. januar 1760. Faderen var den velhavende købmand og hospitalsforstander Morten Bohn, og moderen var Barbara Kirstine født Ancher. Begge hørte til Bornholms førende gamle slægter.

Da Marie var 11 år, døde hendes mor. Det bliver det første af en række dødsfald, der livet igennem kommer til at ramme Marie hårdt og præge hendes sind.

Maries sociale baggrund gjorde, at hun erhvervede gode skolekundskaber, inden hun den 17. december 1776 som 16-årig giftede sig med sin 26-årige slægtning Juchum Herman Ancher. (Hans mor var af Bohn slægten). Juchum Herman ejede en stor købmandshandel på torvet i Neksø.

Her flyttede Marie ind.

I 1778 får Marie sit livs eneste barn Hans Morten. Ved dåben var både landsdommeren og provsten blandt fadderne. Det viser familiens solide sociale position.

1786 bliver Maries skæbneår. I februar dør sønnen og den 17. maj hendes mand.

Maries enkestand bliver kort, for hun havde en beundrer, og allerede den 29. december samme år gifter hun sig igen med skibsreder Hans Peter Kofoed.

Han havde mødt Marie første gang på et besøg i hendes hjem, da hun var 13 år, og havde forelsket sig hovedkulds i hende, "*endskiønt hun var for ung til at ta imod Friere*".

Hans Peter havde hende siden så jævnligt i tankerne, at han ikke giftede sig og endda kaldte en af sine fregatter Den Unge Maria.

Bevarede lejlighedssange fra deres bryllup viser, at her er tale om en virkelig kærlighedshistorie.

Hans Peder Kofoed, Bornholms Kunstmuseum

Da hun Forloved blev med Salig Juchum Ancher,
Saa var hun Følgelig endda i Kofoeds tanker
Skiønt han var uden Haab at blive hendes Mand.
Ja Tænchte nesten at afsige Ægtestand.

Han Roeligen hensled, Som før de Ung Karls Dage,
og ingens deylighed, har kunnet ham indtage
men midt i Denne Roe, han Efter Rettning Fick,
at Ancher var Bort død og Enchen Enne gick

Han Skreftelig melte sig og condolerte hende.
Hun kunne Tydelig For Resten gierne Kiende
Hvadvel hands mening var, og ham paa hiertet laae,
Hendes gienkierlighed var hannem og at Faae

Hand Reiste derfor Selv, For at afgiøre Sagen,
Det gode svar hand fick, Lycksalig giorde Dagen.
Hand Spurte og saa om hun vilde Følge med,
Ja, svarede hun strax, jeg dertil er bered.

Marie Kofoed, Bornholms Kunstmuseum

Hans Peters gode frieri var et fuldgyldigt argument for en kort sørgetid for den unge enke. For som en anden bryllupsvise siger:

Til varig sorg vi ikke ere skabte,
vort liv er fryd, vi skulle nyde den.
En værdig mand madame Ancher tabte,
en værdig mand hun får af Gud igen.

Hans Peter

Hans Peter blev født i 1743 som bondeson i Østermarie, hvor familien havde en gård, men de drev også lidt handel. Faderen skriver sig således ved dåben som købmand.

Hans Peter tog navigationseksamen allerede som 21-årig, og som kun 30-årig får han borgerbrev som skipper. Han sejler på Vestindien. Mindst ti ture af en varighed på omkring ni måneder bliver det til. Hans Peter får en god hyre, men han handler også selvstændigt på rejserne. Det var hans ret. Han sparer op og køber sit første skib. Det bliver forbløffende hurtigt til en hel flåde af store, gode og nye skibe med handel på Vestindien og også Kina.

Hans Peter Kofoed som ældre

Den vigtigste handelsvare er sukker, som Danmark dengang forsynede store dele af Europa med fra St. Croix.

Til tider nævnes Hans Peter som slavehandler. Det var ikke tilfældet. Han sejlede aldrig på Afrika. Han ejede heller ikke slaver. Det nærmeste, han har været herpå, er, at han engang i en kortere periode har haft pant for et større lån i en plantage med 150 slaver. I mangel af banker drev Hans Peter en udstrakt udlånsvirksomhed på øerne. Det var kolossale summer, han udlånte til plantagerne mod 4% i renter.

I 1780 sværger han kongen troskab, får borgerbrev som grosserer og bliver medlem af Grosserersocietetet i København – og her er det værd at huske, at byen dengang var hele Nordeuropas handelcentrum. Nu er Hans Peter i borgerskabets højeste top, og han hører op med selv at sejle.

I 1783 har Hans Peter brug for et præsentabelt hovedsæde i København for sin omfattende virksomhed. Han køber derfor Bryggergården på Christianshavn – Overgaden Neden Vandet 11.

Her lader han opføre en ny og større Bryggergård, og fra da af bliver han hjemme for at passe administrationen

af sine store virksomheder.

Hans Peter ender med at blive det dansk-norske riges tredje rigeste mand - god for én million rigsdaler.

Marie flytter til København

Det nygifte ægtepar flytter ind på Bryggergården, der står færdig her i 1786.

Selv om Marie kommer fra de bedste kår på Bornholm, har dette været en omvæltning af de store i hendes tilværelse.

Hovedbygningen er på 16 fags længde i tre etager samt kælder og loft. Her er 7 sale, 20 stuer og værelser, 2 køkkener, garderoberum og fadebure. Den største og fineste af salene lå på anden sal. Den havde forgyldte rosetter, stukkatur og paneler, udsmykning over dørene, marmoreret kakkelovnsplads og bemalede tapeter.

Foruden tre større sidebygninger på to og tre etager, som rummede beboelser og kontorer, var der også en 200 kvadratmeter stor bryggeribygning i tre etager med kobberkedel og fire store egekar til brygning. Dertil kom en stor to etagers lagerbygning.

Til herskabets naturlige fornødenheder var der et overklasse-lokum i gården opført i bindingsværk, med tegltag, forstue og muret kasse.

Bryggergården

I Bryggergården tilbragte ægteparret så de næste 25 år.

Til deres store sorg fik Hans Peter og Marie aldrig selv børn, men de tog andre til sig. Johan Petter - 11 år - som Hans Peter tog med hjem "til opfostring" fra St. Croix 1787, fordi hans mor var død, men også for at prøve at erstatte Marie tabet af hendes døde søn. To år senere kommer Barbara Kirstine til som plejebarn.

Desuden fik Hans Peters søstersøns tre børn en stor plads hos dem – navnlig drengen Hans Peder – både menneskeligt og i testamentet.

Undtager man de manglende børn, ser ægteskabet ud til at have været lykkeligt og ægtefællerne til at have stået hinanden meget nær.

Det er bemærkelsesværdigt i betragtning af tiden, at Marie kommer helt tæt med ind i driften af Hans Peters omfattende virksomhed. Maries erfa-

Holbæk Slots Ladegård, Ladegårdsalléen 5

renhed og dygtighed på det finansielle plan som enke kan ikke forklares på anden vis.

Marie beskrives trods sin rigdom som en beskeden og stilfærdig kvinde, men også som en kvinde, der helt usædvanligt for tiden kunne udvise stor handlekraft i forvaltningen af sine midler og i anvendelsen af dem.

Englænderkrigene medfører usikkerhed og inflation. Ægteparret Kofoed sadler hurtigt om fra rederidrift til landbrug. I 1809 sælges de sidste skibe, og samme år erhverves Holbæk Slots Ladegård og året efter Åstrup. Nu ejer de i stedet 2000 tdr. land.

Ægteparret engagerer sig meget i deres nye ejendomme, men bruger dem kun til sommerophold.

Marie bliver enke

I 1811 står det skidt til med den 68-årige Hans Peters helbred. Marie passer ham omhyggeligt. I november udfærdiger de et fælles testamente. Dette bliver en væsentlig del af baggrunden for Maries senere velgørenhed, men Hans Peter var altså med, og de havde allerede i 1809 oprettet deres første legat sammen - en enkekasse for skipperlaugets medlemmer i København.

Den 3. januar dør Hans Peter, og Marie lader meddele gennem Berlingske Tidende, at hun frabeder sig skriftlige kondolencer.

Kort efter bringes i stedet et mindedigt i samme avis.

Her skal citeres de sidste linjer.

Rigdom, Ære, frem for alt en Hustrue Dig blev givet
at forsøde Jordens Bitterhed;
kjærlig og oprigtig, som en ægte Dannequinde
udi Glædens udi Sorgens Dage
lod Gud hende, lig en huld Beskytterinde
Dig paa Livets Vej ledsage
Trøst at mødes Hisset og dit stedse kjere Minde
Være hende her tilbage!!!

Nu var der mange, der forventede et rask lille udsalg på Bryggergården, men her gjorde de regning uden Marie. Hun førte simpelthen det hele videre. Det lykkedes hende endda at klare statsbankerotten i 1813 og den efterfølgende landbrugskrise, der ellers sendte man-

ge i fallit.

Tvært om endte hun med at forøge formuen.

I 1818 udnævner Frederik d. VI Marie Kofoed til "etatsrådinde" for hendes fortjenester og store godgørenhed. På sin tid var hun landets største filantrop. Marie Kofoed er den eneste kvinde, der nogen sinde er blevet etatsrådinde uden at være gift med en etatsråd. Hun var selv "etatsråden" i kraft af sine egne kvalifikationer.

Selv om titlen naturligvis skal oversættes "statsråd", er den rent honorær – en ærestitel, men den medfører en placering i 3.rangklasse, bl.a. med ret til indskrivning af "overskydende" døtre i de "adelige jomfruklostre".

Trods den kongelige gunstbevisning og stor almen respekt kom Marie til at lide af mange anfægtelser på sine gamle dage. Hun blev ensom, trist og melankolsk grænsende til det sygelige.

Marie dør på Bryggergården den 20. april 1838 78 år gammel.

Hun bliver begravet på Assistents Kirkegård. Graven findes ikke mere.

I 1970'erne og -80'erne foregik der mange omfattende legatsammenlægninger og -nedlæggelser som følge af inflationen. Dette gik bl.a. ud over Marie Kofoeds legater.

Marie Kofoeds Minde. Arbejdshuset

Minder om Marie Kofoed på Bornholm

Etatsråd Marie Kofoeds Stiftelse i Rønne

Bygningen bærer også navnet Arbejdshuset. Den blev opført i 1812. På huset findes en mindeplade for Marie Kofoed.

I starten tjente den, som navnet viser, som bolig for folk sat i arbejde af det offentlige, men den var en anstændig bolig, hvilket ikke var normalt at ofre på "den slags folk".

Den store, solide fredede bygning rummer i dag fuldt tidssvarende nuti-

Mindeplade

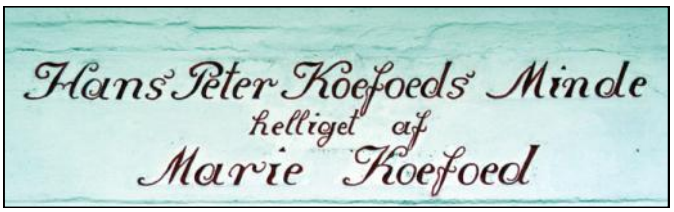

dige boliger og udgør et meget smukt bevaringsværdigt miljø.
De mange skorstene beretter om antallet af boliger.

Marie Kofoeds Vej

Arbejdshuset ligger på hjørnet af Møllegade og Marie Kofoeds Vej. Navnet giver sig selv.

Østermarie Kirkeskole - Hans Peter Kofoeds Minde

Den gamle skole - der nu også kaldes Degneskolen - ligger på Kirkeskolevej i Østermarie. Det er en prægtig bygning med indgangen flankeret af to store gamle kastanjer.
I Østermarie var Maries anden mand Hans Peter Kofoed født. Derfor lod Marie her i 1825 opføre en for den tid

Degneskolen

nærmest luksuriøs skolebygning med undervisningslokaler og lærerbolig til hans minde. Alt blev opført af neksø-sandsten med metertykke mure.
Hun ønskede, at bygningen skulle være øens solideste, og den står der da også endnu i dag meget velholdt og fredet.
Skolen har med sine store højloftede og lyse undervisningsrum været langt forud for sin tid. Den er bestemt et besøg værd. Marie sikrede naturligvis også økonomi til, at den fik kvalificerede lærere.
Bygningen fungerede som skole til 1908.

Mindestøtten i Almindingen

I 1882 rejste taknemlige bornholmere en fire meter høj mindestøtte for Marie Kofoed i form af en slank poleret sten med en portrætmedaljon. Mindesmærket, der står i skoven ved Segensvej nær søen Åremyre, blev tegnet af Kristian Zarthmann, og medaljonen udført af Wilhelm Bissen. De hørte begge til tidens betydeligste kunstnere.
Mindesmærket, der er smukt vedligeholdt, men desværre meget svært at finde, blev flyttet et mindre stykke til

Mindestøtten i Almindingen
med relief af den ældre myndige Marie
Foto:Vore udsendte medarbejdere Jesper og Anette Rasmussen

sin nuværende placering i 1987. *(Koordinater N 55 grader 7 minutter 24,1 sekund, Ø 014 grader 54 minutter 18,3 sekunder).*

Bornholms Kunstmuseum

Her findes fine malerier af Marie Kofoed og Hans Peter Kofoed som yngre udført af J A Bech.

Mindet der mangler

Den ene af de nye hurtigfærger til Bornholm hedder Eleonora Christine.

Det faldt ikke i god jord på øen. Mange fandt ikke, at det var rimeligt at opkalde færgen efter en person, hvis eneste tilknytning til øen var, at hun havde væ-

ret statsfange på Hammershus i 17 måneder under anklage for at være medvider i sin mands Corfix Ulfeldts landsforræderi – danmarkshistoriens største.

Nej, færgen burde have heddet Marie Kofoed!

Minder om Marie Kofoed i København

Bryggergården

På Overgaden Neden Vandet 11 i Christianshavn ligger stadig Hans Peter Kofoeds statelige gård.

Siden blev den kendt som Herings Gård. I dag huser den - smukt istandsat - Nordeafonden.

Denne fond har for nogle få år siden doneret et betydeligt beløb til restaureringsarbejderne på Åstrup. Det er en fascinerende tanke, at det er i Maries gamle stuer på Bryggergården, at be-

Sofiegade 17

Mindeplade, Sofiegade 17

slutningen blev taget om at støtte arbejdet på hendes gamle herregård Åstrup.

Sofiegade 17

På hjørnet af Sofiegade og Prinsessegade på Christianshavn blev en stor ejendom opført bekostet af en pengegave fra Marie Kofoed med sociale formål for øje. Det skete i 1859 - 21 år efter hendes død.

Her er en mindeplade med teksten "*Med taknemlighed mindes etatsraadsinde Marie Kofoeds velgørenhed der skjænkede midlerne til denne bygnings opførelse 1859*".

Kilder:
Bornholms Historiske Samfund.
Erik Jensen. Manden bag rige Marie.
Leksikale oplysninger og personlige meddelelser.
Se flere billeder i billedgalleriet.

En del læsere af dette blad vil sandsynligvis være medlemmer af flere af foreningerne og vil derfor modtage mere end ét eksemplar af bladet.

Det er meget kompliceret administrativt at ændre på dette forhold.

I stedet opfordrer redaktionsudvalget til, at man forærer de ekstra kopier til venner og bekendte.

Det kan være med til at stimulere interessen for vores lokalhistorie.

UNGARERNE I KISSERUP KRAT

af Anni Larsen

Foto: Olav Sejerøe

For et par år siden, da DSB anlagde det andet jernbanespor fra Lejre til Vipperød, fjernede man en gammel, udtjent godsvogn, der i umindelige tider stod ved siden af jernbanesporet i udgravningen mellem Lejre og Hvalsø ud for Kisserup Krat 2.

Den havde tjent som ly for banearbejdere, der af og til arbejdede i nærheden, men den var til sidst i en trist forfatning.

I årene under 2. Verdenskrig blev den anvendt af besættelsesstyrkerne som læ for de tyske soldater, der skulle gå vagt langs jernbanen – bl.a. for at holde sabotører væk.

I krigens sidste måneder blev størstedelen af de tyske soldater skiftet ud med ungarske soldater, og kun befalingsmænd var tyskere.

Ejendommen Kisserup Krat 2 tilhørte mine forældre Karla og Holger Larsen, og dens tætte beliggenhed ved jernbanen og dermed de tyske soldater gav anledning til mange skærmydsler med de tyske vagter.

Men da vagtmandskabet blev skiftet ud med ungarere, mærkedes en forandring. De ungarske soldater var tvangsudskrevet og ikke det mindste interesserede i de vagtopgaver, de blev sat til. De var mere interesserede i mine forældres landbrug og hvad der ellers skete i nabolaget. De ville gerne fortælle om deres tidligere liv i Ungarn og viste billeder frem af hus og familie, ofte ledsaget af et trist udbrud

"Alles kaput". Der ville ikke være meget at komme hjem til.

Den gamle godsvogn, lige før den blev fjernet

Naboens unge søn, Gunnar Petersen, byttede en håndfuld danske mønter til nogle ungarske småpenge – som han har gemt til i dag.

Ungarerne boede i Hvalsø, men tilbragte de lange vagter i godsvognen og på vagt langs jernbanen. Forplejningen blev bragt ud fra Hvalsø på skinnecykel – og bestod ofte kun af en spand med

De ungarske mønter som Gunnar Petersen har gemt i 70 år

tynd suppe, så de var konstant sultne.

Ofte dukkede et par stykker op i mørkningen ved malketid og tiggede en kande mælk og lidt at spise. Min far fortalte, at han flere gange blev tilbudt våben for mælk og brød – ledsaget af et "saboter – tyskere kaput"! De fik maden, men far skulle ikke nyde noget af at modtage våben.

Ungarernes negative holdning til tyskerne gav sig mange udslag. Min far fortalte, med slet skjult fornøjelse, at de ved flere lejligheder bandt en hadet tysk befalingsmand til bommene ved den nærliggende baneovergang. Så havde de fred for ham et stykke tid. At det ikke fik følger må nok tilskrives opløsningen i krigens sidste måneder, og at det nok var bedst at holde mund med en sådan ydmygelse.

I krigens allersidste dage nedkom min mor med sit første barn – undertegnede! Ungarerne havde holdt godt øje med udviklingen, og da både læge og jordemoder var af huse, stillede en tre mand stor delegation fra ungarerne for at erfare resultatet, som de fik forevist. En af dem, som min far havde forstået var lærer, bad om lov til at låne min fars violin, – og på den spillede han ungarske vuggeviser for lille mig – og familien.

Få dage efter var krigen forbi, og ungarerne drog bort mod en aldeles uvis skæbne.

Og nu er den gamle godsvogn og bommene ved jernbaneovergangen også væk.

Bommene, der nu er fjernet

Litteratur:

Søren Peder Sørensen: De ungarske soldater. En glemt tragedie fra den tyske besættelse af Danmark under 2.Verdenskrig. 2005 (Museet for Varde By og Omegn).

HVALSØ – MERE END EN HOVEDGADE

Af Gert Fabrin

Lejre Kommune har sat et beløb af til byudvikling rundt omkring i kommunen. Som et pilotprojekt har man oprettet et projektkontor i Hvalsø og startet et projekt med titlen Vores Hvalsø.

Set i lokalhistorisk sammenhæng rummer byudvikling adskillige udfordringer. Hvad er det for en by, man vil udvikle? I eksemplet Hvalsø er der mange facetter i byens udvikling, man tager udgangspunkt i. Er det landsbyen Hvalsø med dens værdier? Er det kirkebyens? Er det stationsbyens? Er det handelsbyens? Eller skal der ske et skifte og være en helt ny fortælling om Hvalsø? Det sidste er en af mulighederne med planerne for Søtorvet som en ny bymidte.

Blandt adskillige af byens borgere har planerne for Søtorvet været til stor diskussion. Søtorvet vil give byen en helt ny profil og fjerne den fra tidligere tiders fortællinger. Selv om Søtorvets arkitektur med sine boliger oven på butikkerne lægger sig op ad stationsbyens udtryk, vil skiftet fra en byfortætning omkring byens Hovedgade til en helt ny fortætning mellem Hovedgaden og det grønne område ved søen give en helt anden oplevelse af byens helhed.

Et andet eksempel på en ny fortælling om byen er udtrykt i arkitekterne Juul og Frosts forslag til udvikling af byen fra 1999-2001. Her tages udgangspunkt i den grønne by. Senest har Hvalsø Grundejerforening fremført synspunktet, at byens nye fortælling bør tage sit udgangspunkt i søen, som med sit navn er en af de oprindelige fortællinger om byen. Hvalsø er ikke en sø med hvaler, men en sø, hvor der har været hvalpe af vilde dyr som ræve og ulve.

Flere af byens forretninger havde i øvrigt tidligere en hval med i deres logo, og det gav et helt forkert indtryk uden sammenhæng med byen i øvrigt. Man kan venligt sige, at såvel Hvalsø Bios som Hvalsø Tapet- & Farvehandels brug af hval i logoet var en humoristisk tolkning. Så sent som i det nuværende byudviklingsprojekt er foreslået et element med en hval, så ikke alle kender bynavnets sande betydning og oprindelse.

Vi vender tilbage til søen som udgangspunkt. Fra søen kan der laves grønne korridorer ud i byens ender ud til det

Søen som udgangspunkt?

åbne landskab uden for byen. Mest oplagt er Den Grønne Kile, som via grønne områder langs Søvej binder søen sammen med de åbne landskaber vest for byen.

Desværre tager Lejre Kommune ikke hensyn til denne åbenlyse nyfortolkning af byen. Der er lige indviet en ny børneinstitution med tilhørende parkeringsplads i Den Grønne Kile. I forbindelse med byggeriet af Søtorvet bliver det grønne område mellem hallerne og Søvej omdannet til parkeringsplads. Desuden har Kommunalbestyrelsen lige godkendt, at der laves en adgangsvej til de kommende parcelhuse i Hyllegårdsudstykningen vest for byen. Et tidligere ønske om en sti i samme område som den kommende tilkørselsvej blev afvist. Nu kan det lade sig gøre at lave en vej, selv om oversigtsforholdene er yderst problematiske.

En anden grøn korridor går syd om kirken ned til den gamle grusgrav, som også er et grønt område. Også nord for kirken er der en grøn korridor med grønne områder langs Præstegårdsvej. For enden af Østergade er der etableret en salamandersø. Nord for jernbanen er der grønne områder ved Gundestedgård, vest for Jernbanevej, ved Traneparken og ved Sonnerupgård. Stationsområdets udstrækning mod vest er ligeledes et grønt område og skal ifølge den eksisterende lokalplan blive ved med at være det.

Rundt omkring Hvalsø er der adgang til den netop etablerede nationalpark Skjoldungernes Land ved Sonnerupgård, ved Nørre Hvalsø, ved Buske, de gamle grusgrave og skovene syd for byen. Endnu en begrundelse for at udnævne Hvalsø til at være den grønne port til naturen.

Tankerne omkring en grøn udvikling ligger i tråd med byens funktion igennem århundreder. Hvalsø Savværk er et levende eksempel på egnens indvirkning på byens udvikling. SuperBrugsen har planer om at lave en hal, hvor man kan købe lokale økologiske produkter, og så er ringen ved at være sluttet. En af fortællingerne om byen er ved at nå sit udgangspunkt, når de lokale varer bliver solgt om ikke i en stor køb-

mandshandel så dog i et stort supermarked.

Bent Gottfredsen har i forrige nummer af Lethrica glimrende beskrevet udfordringerne med Hovedgaden. Det er fint at sætte fokus på mulighederne for istandsættelse. Her er det vigtigt ikke at fokusere på en bestemt tidsperiode, for hvad skal den være: husets byggeår, udvidelse med tagetage, vindfang eller? Her er det væsentligt, at huset får lov til at fortælle sin egen historie. Husenes udseende har ændret sig med tiden, og det ses tydeligt med nedlæggelsen af butikkerne til liberalt erhverv eller ubenyttethed. Hvalsø må gerne have et smukt sammenhængende udtryk, hvor de enkelte bygninger kan fortælle forskellige historier om deres og byens udvikling gennem tiden. Vi ønsker jo heller ikke Hovedgaden tilbage uden asfaltering.

Byen rummer mange historier ud over husene. Den store sten ved rådhuset med en nu næsten udvisket grundplan fortæller dels om byens historie og dels om år 2000-projekterne, som efterhånden er ved at gå i glemmebogen, selv om nogle er meget tydelige i landskabet. Her er især vejtræerne mellem Nørre Hvalsø og Kirke Saaby markante. I fortovene kan man finde dæksler, hvorpå der står Roskilde Amt. En erindring om en anden administrationsstruktur. Træer langs vejene kan være beskåret i en ret vinkel. En erindring om tidligere luftledninger. Byinventaret eller byens nips, som det kaldes mere poetisk, kan fortælle mange historier om byens historie.

Det er interessant at gå på opdagelse i ens egen by. Også vejnavnene fortæller historier. Trebiens Alle er en erindring om en af Buskes ejere, som fik stor betydning for Hvalsøs udvikling. De klassiske vejnavne som Nørregade, Vestergade, Østergade osv. fortæller om byens tidligere bymidte.

Skulpturen på kropladsen beretter om sagnet om lindormen, og kæmpestenen i det grønne område ved Traneparken fortæller om et andet sagn. Salamandersøen for enden af Østergade er et synligt udtryk for udbygningen af Nordvestbanen.

Udbygningen af byen i forskellige udstykninger viser forskellige perioders byggestile, og de er også en vigtig del af byens fortælling.

Hvalsø er meget mere end en Hovedgade. Det er vigtigt at bevare den samlede historie. Lad os sætte fokus på hele byen og udviklingen – og bevarelsen – af den.

LANDEVEJSHØJEN VED ALFARVEJ

Et af Bayers billeder

Af Olav Sejerøe

Landevejshøjen i Højby er en af højene i en højrække fra bronzealderen, som i syd starter med Stærkodderhøj helt ude ved den gamle Hovedvej 1. Højrækken fortsætter mod nord med fire høje ved Højby, og den slutter omkring Lejre Station med de to høje: Hvilehøj og Uglehøj. Mindst en høj mere forsvandt, da jernbanen blev anlagt i 1874. Den inde-

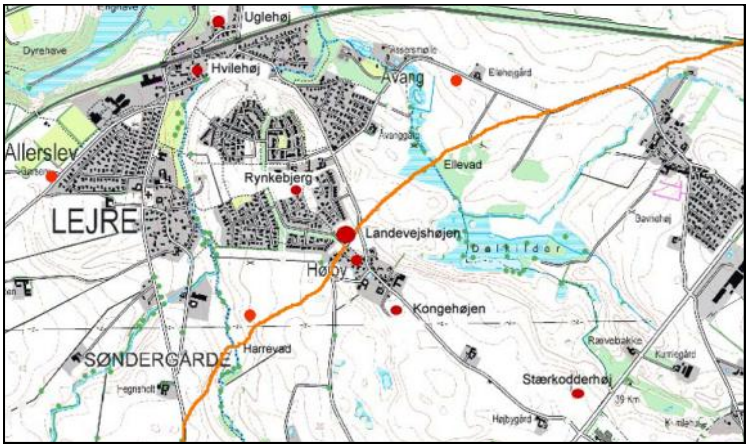

Højrækken af bronzealderhøje med Landevejs-højen i midten. Den ligger ved Alfarvej

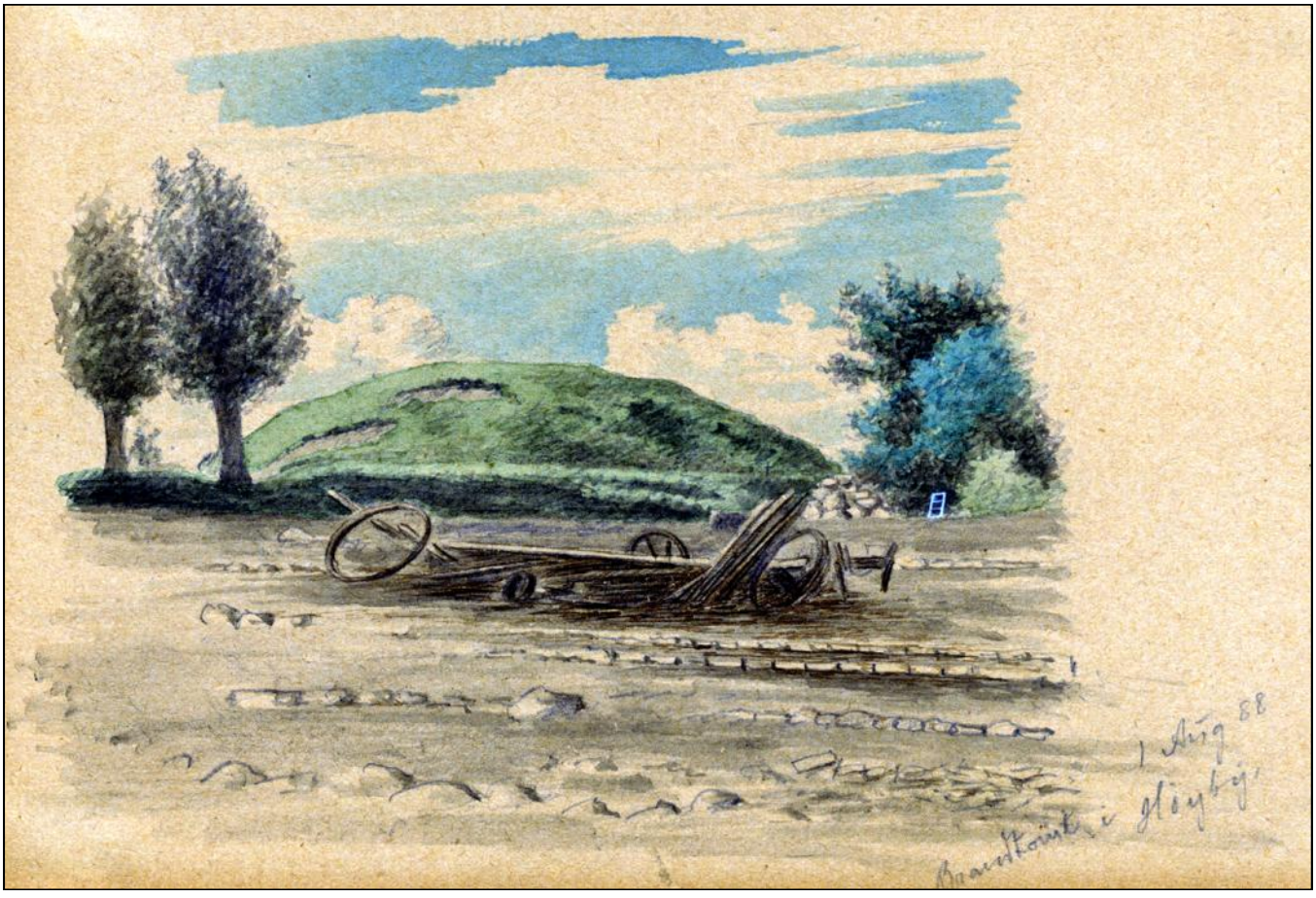

Brandtomten i Højby, 1. august 1888, med Landevejshøjen i baggrunden

holdt en del fine ting fra bronzealderen, som nu er på Nationalmuseet.

Navnet Landevejshøjen har højen fået, fordi den lå op til landevejen, Alfarvej. Alfarvej var vejen mellem Roskilde og Ringsted. Den var for alle mennesker i modsætning til Kongevejen. Alfarvej er på kortet farvet gul. Uden for kortet mod nordøst i Glim passerer Alfarvej tæt forbi Glim Kirkes nordside. Derfor vender døren til Glim Kirke mod nord. På et stykke følger Klostergårdsvej den gamle Alfarvej. Alfarvej fortsatte nord om Øm jættestue ned til Ellevadbro over Langvad Å. Der kan man stadig se en vejdæmning og rester af fundamentet til Ellebrohus. Fra Ellebro fulgte Alfarvej den markvej, som i dag går til Højby. I Højby fulgte Alfarvej den første del af Rorupvej. Den løb forbi først smedjen og så skolen. Fra Højby fortsatte Alfarvej til Harrevad ved Lavringe Å. Herfra videre til Osted. I Osted findes noget af Alfarvejens forløb i den nuværende Alfarvej.

Landevejshøjen i dag.

På Chr. Bayers billede står der: "Brandtomten i Højby August 1888". I forgrunden ses resterne af et hus eller en gård, som er brændt. I baggrunden Landevejshøjen.

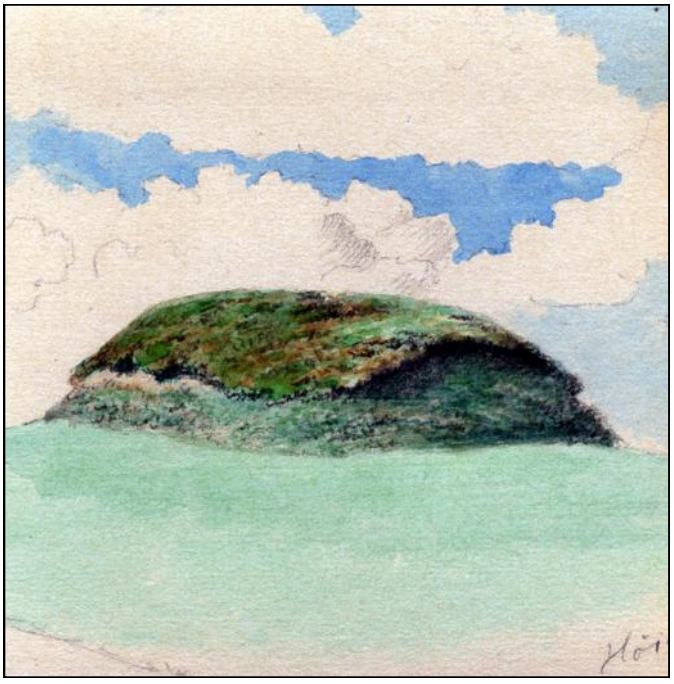

Høj med afpløjede sider

Chr. Bayer har lavet endnu et billede af en høj i Højby, formodentlig Landevejshøjen. På det billede ser man, hvad der skete med mange høje, for at bonden kunne få mere jord. Det er grunden til, at Landevejshøjen og mange andre høje har meget stejle sider.

SAGN OG MYTER FRA LEJREEGNEN

TROLDBY-KJÆRLINGEN

Frit genfortalt af Karin Gottfredsen

Højt hævet i landskabet tårner Hyllinge Kirke sig op og skuer ud over bakker og Isefjord, ja selv fra Tuse Næs kan kirken ses - hvidt lysende mod himlen med sit høje klokketårn.
Da man for ca. 1000 år siden påbegyndte byggeriet, opstod der virkelig problemer.

På Tuse Næs – på den anden side af Isefjorden og over for Orø – boede i Kulbjærg en troldefamilie bestående af den store fæle trold, hans lige så store og grimme troldkvinde og et mylder af troldunger i alle aldre. Her havde de boet i fred og ro i mere end 1000 år.

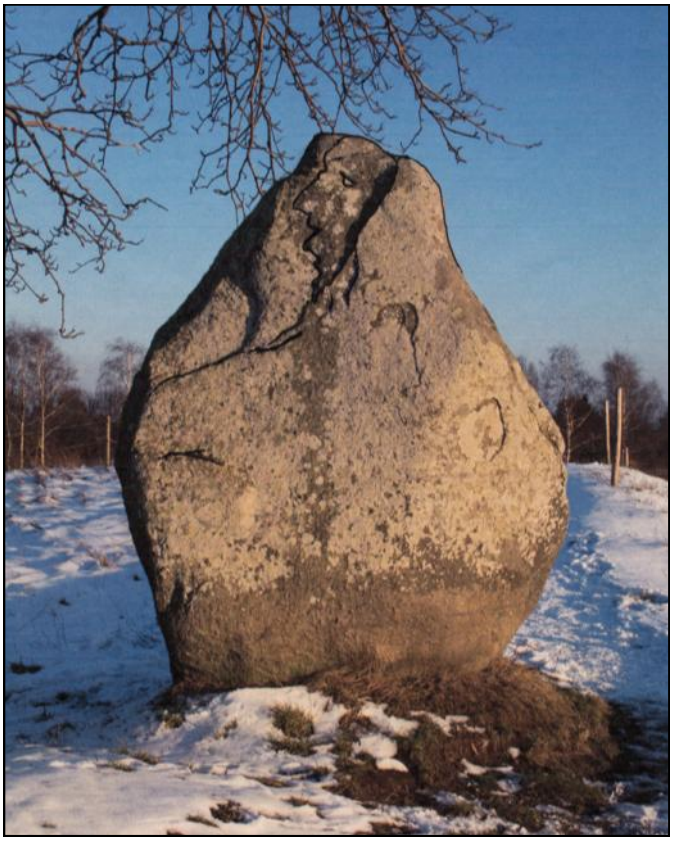

Her sidder troldkællingen og prøver at få kappen op over sig som værn mod sollyset.
Ill. Poul Holst Jespersen

Trolde er af naturen meget nysgerrige, og da de en tidlig forårsmorgen ser noget fremmed rejse sig på den højeste af alle bakker på den anden side af øen, må de jo straks undersøge, hvad der sker.
Hver eneste aften holder de skarpt øje og ser murværk vokse sig større og større.
Det er dagligt samtaleemne mellem alt troldtøj på Tuse Næs, og en dag kommer det den gamle trold for øre, hvad det er, der sker.
Menneskene, der kalder sig for "kristne", har påbegyndt et gudehov – et såkaldt "kirke-hus"- et helligt sted, hvor de tilbeder deres gud, Kristus.

ÅH, AK og VE! De forstår straks, at nu er freden forbi! De ved fra fjerntboende fæller, at en sådan helligdom altid afsluttes med enten et højt tårn eller et stillads ved siden af – og med en tingest, der flere gange i døgnet larmer, så

en ærlig trold får den modbydeligste hoved- og ørepine.
Det må ikke ske!
Den gamle trold raser: "Jeg vil over og rive det hus ned, inden det bliver færdigt"!

Samme aften efter mørkets frembrud – en trold tåler nemlig ikke sollys – myldrer hele familien over på den anden side af fjorden, kravler op mellem bakkerne og river med stor kraft alt det opbyggede ned til grunden.
Veltilfredse og oprømte drager de hjem til Kulbjærg, inden solen viser sig over ruinerne.
MEN – næste aften, da de endelig får øjne efter sidste nats arbejde, ser de til deres forfærdelse, at menneskene er i fuld gang med genopbygningen.

Så begynder en sej kamp frem og tilbage med nedrivning om natten og genopbygning om dagen. Da de solløse timer bliver færre og færre, vokser kirkebyggeriet sig langsomt højere, fordi troldene når mindre og mindre.

Troldkællingen har en stor forkærlighed for lugten af nybagt brød, og en morgen, da hun som den sidste - sammen med et par af ungerne - kommer ud på skrænten af ådalen, mærker hun denne forførende duft. Hun standser op, vender sig om og vejrer med sin store næse. I samme øjeblik stiger den øverste rand af solen op bag kirkeresterne, ungerne råber efter hende, mens de triller ned ad skrænten. - Men ak! Hun når det ikke. Hun rammes af de forræderiske solstråler - og forvandles til sten!

Her står hun så, troldkællingen - på toppen af bakken ved Egby Å - og skuer ud over vandet til sit hjem på Tuse Næs. Her bliver hun nok stående - og Hyllinge Kirke ligeså.

Fakta
Højt på skrænten over Ejby Ådal står en vældig bautasten kaldet Troldbykællingen eller -kærlingen. Den måler 2,1 m over jorden, 1,5 m i bredden og 0,7 i dybden.
Den er rejst en gang mellem tidlig bronzealder og jernalder for mellem 1500 og 3000 år siden. Den er en mindesten uden indskrift, måske for en afdød, men ikke nødvendigvis.
Stenen står fast og sikkert i en solid pakning af sten.
For en senere tids befolkning har det forekommet utænkeligt, at mennesker engang har kunnet rejse en sådan sten.
Det måtte have været troldene.
Hyllinge Kirke kan ses viden om. Den var en af de allerførste, der blev bygget, og tidligere havde den endda to tårne.
Derfor har netop den drillet troldene særlig meget, og det havde de selvfølgelig søgt at gøre noget ved.
Tilsvarende historie fortælles mange andre steder i landet, og variationerne er mange.

DER VAR ENGANG I GL. LEJRE . . .

HERREDSGRÆNSEN ØST FOR GL. LEJRE.

Af Vivian Møller

Årets emne i Lejre Kulturdage er "Lige på kanten".
I Gl. Lejre kan man komme *på kant med* herredsgrænsen mellem Sømme og Voldborg herred. Lejre å, som løber øst for byen er herredsgrænsen mellem de to herreder, hvor Sømme herred ligger øst for åen og Voldborg herred vest for åen.

I sidste nummer af Lethrica kunne man læse en artikel om herredernes retslige inddeling, hvor Sømme og Voldborg blev lagt ind under Lejre herred i 1695. Det betyder dog ikke, at der ikke mere er noget, der hedder Sømme og Voldborg herred. Sognene er stadig samlet i de gamle herreder, og det er disse navne, man bruger, når man bl.a. skal søge

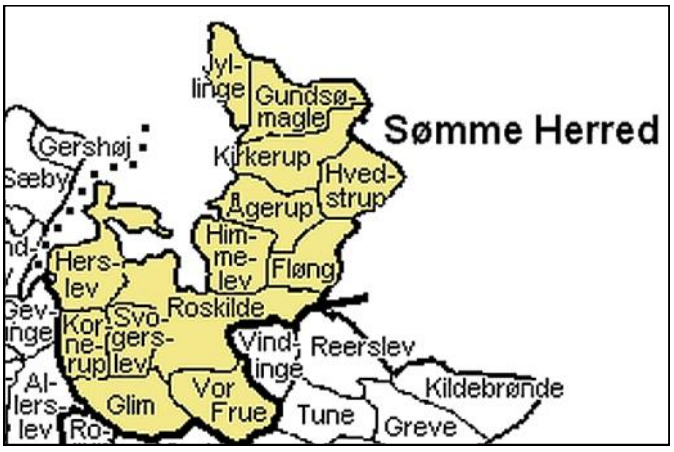

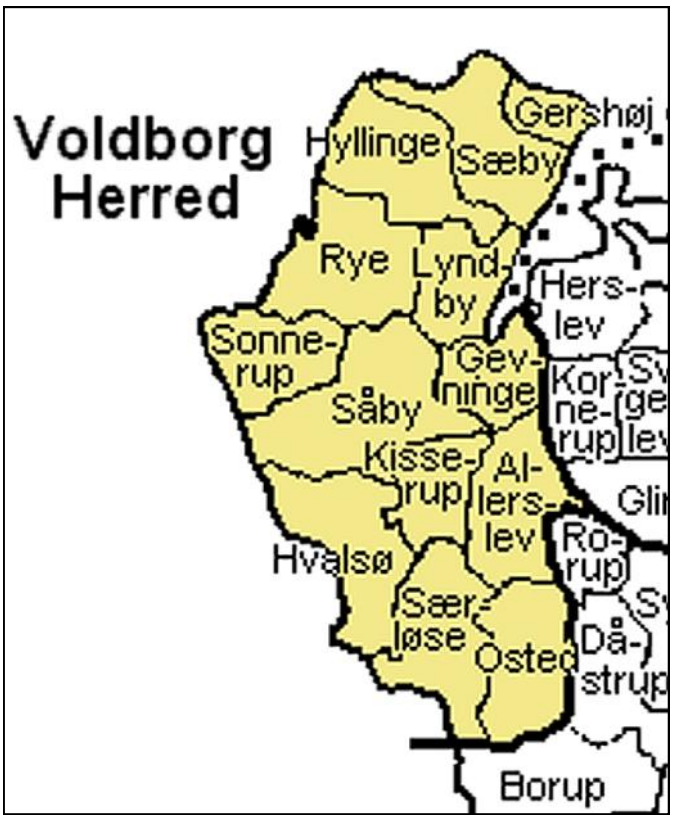

i kirkebøger og folketællinger.

Søndag den 10. maj kl. 11-16 kan man komme *på kanten* af Lejre å på Gl. Kongsgaard, hvor man kan opleve grænsen.

Ifølge Danske Lov af 1683 skulle en fremmed, der kom til sognet, medbringe pas. Og en fremmed kunne blot være en fra et andet sogn/herred. Staten ønskede på denne måde at kontrollere folks bevægelser.

I vore dage kan man heldigvis frit be-

væge sig over grænsen. I Gl. Lejre kan man f.eks. ved at passere broen over åen bag Gl. Kongsgaard gå fra Allerslev Sogn/Voldborg Herred til Kornerup Sogn/Sømme Herred.

Lejre Museum har i samarbejde med Lejre Museumsforening arrangeret en dag ved grænsen. Her vil Gl. Lejre Bylaug stå for arrangementer for børnene, som kan bage, fiske mm. ved Blegepladsen nede ved åen. Museumsforeningen viser Gl. Kongsgaard med have frem, og man kan høre om stedets historie. De sørger ligeledes for kaffe/te/juice og kage, som kan købes og nydes enten udenfor eller i de gamle bondestuer.

Man kan også få lidt at vide om en kommende udstilling på Lejre Museum om Gl. Lejres historie gennem 300 år: møllen, gårdene, husene og ikke mindst beboerne.

Hele Gl. Lejre holder åbent den dag, så det vil sige, at der også er mulighed for et besøg på Gl. Lejre Galleri samt hos keramikerne Lene Regius og Per Weiss.

Det er gratis at deltage i aktiviteterne. Kaffe/kage koster 30 kr.

Så sæt "X" i kalenderen og nyd en dag i Gl. Lejre søndag den 10. maj kl. 11-16.

For hurtig kommunikation og for at spare jeres foreninger for penge, send venligst jeres mailadresser til:

Lejre: annilejre@email.dk

TMV: info@tadremoellesvenner.dk

Hvalsø: thsj@mail.tele.dk

LMF: vivianus@post.tele.dk

Bramsnæs: blf.bramsnaes@live.dk

Næste deadline for bidrag er 1. september 2015.

Bidrag modtages gerne efter aftale med redaktionsudvalget.

ROBERT DUMONG (RED.): LEJREBOGEN 2014

En anmeldelse af Hans Cornelius

208 sider. 180 kr. Forlaget Perikon.

Dette års udgivelse af LejreBogen er nummer 5 i rækken, og ifølge redaktørens forord forsøger LejreBøgerne " i al beskedenhed at fortælle om de oplevelser, kommunen byder på, og de historier, den rummer". Går man indholdsfortegnelsens 44 titler igennem, ses det, at redaktøren er direkte ansvarlig for 21 artikler og mindre opsatser. Omkring 15 artikelforfattere tegner sig for de øvrige bidrag. Som man vil forstå, er der tale om et kalejdoskop af historiske emner og aktuelle begivenheder i Lejre kommune.

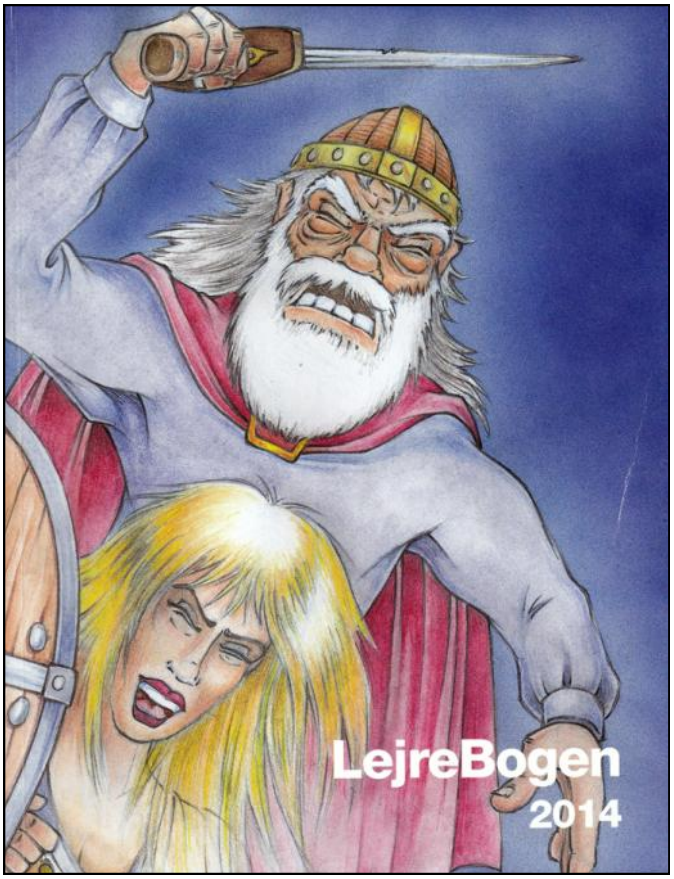

Redaktøren lægger ud med sagnet om Stærkodder med udgangspunkt i "Stærkodders høj", baseret på Saxos beretning og illustreret af Karsten Heising. Finn Graunbøl har begået en afhandling om "Academia peripathetica" i Dyrehaven på Ledreborg. Osted er tema for de næste artikler: "Osted bys historie" gennemgås af Erik Kildegaard Rasmussen, Finn Graunbøl fortæller om "Osted Kulturhus"s forhistorie, Osted Idrætsforenings 100 år markeres af Dumong, og Louis S. Hansen indfører læseren i fri- og efterskolereformens særlige pædagogik med Osted Fri - og Efterskole som konkret eksempel.

Hvad angår historiske steder er Lejre kommune jo blandt de rigeste. Årbogen har flere artikler, som graver historien bag bygningen frem: Olav Seierøe beskriver Buskes centrale rolle for udviklingen af Hvalsø, Dumong fortæller Lindholm Gods's historie, og Hans Jørgen Lych Larsen beretter om teglbrændingskunsten og Skullerup Teglværk.

I serien om "Min by" er turen kommet til Vester Såby, hvor Bent Gottfredsen

har boet i 45 år. Længst nordpå i kommunen finder vi Kirke Hyllinge kirke, hvor Flemming Damgaard Larsen i sine lokale arkivstudier har fundet "En præsteskæbne i Kirke Hyllinge". Samme forfatter får en hyldest i anledning af 40 år i lokalpolitik, og hans kollega gennem 36 år, Hans Olsen, får ligeledes en omtale i årbogen (Lidt mærkeligt: Trods grundig gennemgang af deres generalieblade oplyses det ikke, hvilke partier de repræsenterer!).

Personligheder inden for kunstens verden får en større eller mindre præsentation: keramikerne Lene Regius og Per Friis, sangeren Erik Grip og skuespilleren Benjamin Stender.

Lejre har som bekendt en grøn profil. "TRO – økologisk kirkefestival", som Helene W. Rasmussen fortæller om, blev i 2014 afholdt for 4.gang. Michael Svane præsenterer sin ejendom "Hesselbjerggaard" i artiklen med undertitlen "økologi og bæredygtighed", og hans kone, Birgitte Ravn Olesen, fortæller om et internationalt initiativ, "Work Camp på Hesselbjerggaard".

Hertil kommer så en række korte notitser om store og små begivenheder. En stor del af årbogens fotografier skyldes den habile fotograf Olav Sejerøe. Et praktisk plus ved bogen er de "Hvor er vi i kommunen"- kort, som imidlertid er drysset lidt tilfældigt mellem artiklerne. Denne publikation undgår heller ikke en kritisk bemærkning og ønske om grundigere korrekturlæsning og lidt strammere redigering.

Det samlede indtryk er imidlertid et overflødighedshorn af interessant læsestof, en stor del af artiklerne er af ganske høj kvalitet. Tænk, at så lille en del af Danmarkskortet rummer så meget!

ANNONCE:

"Tadre Mølles Venner har igen i år plads til frivillige, der vil give en hånd med i caféen i skolernes sommerferie.
Her vil vi prøve – som tidligere – at holde åbent alle dage i juli måned".

Henvendelse til: kbgottfredsen@gmail.com

ERVIN DETREKÖY: ERINDRINGER FRA LEJRE-EGNEN
EN UNGARSK FAMILIEGRUPPE KOMMER TIL ALLERSLEV I MAJ 1945

En anmeldelse af Hans Cornelius

91 sider. Lejre Historiske Forening, 2012.

I januar 2015 havde de 3 lokalhistoriske foreninger indbudt journalist Søren Peder Sørensen til at fortælle om et overset kapitel i besættelsestidens historie: Ungarerne i Danmark i krigens sidste måneder. Ved slutningen af mødet rejste en af tilhørerne sig. Det var den 90-årige Béla Detreköy, der var en af gruppen, og som senere skabte sig en strålende karriere som violinist. Hans bror, Ervin, har i denne bog samlet sine oplevelser og indtryk fra mødet med Danmark og danskerne.

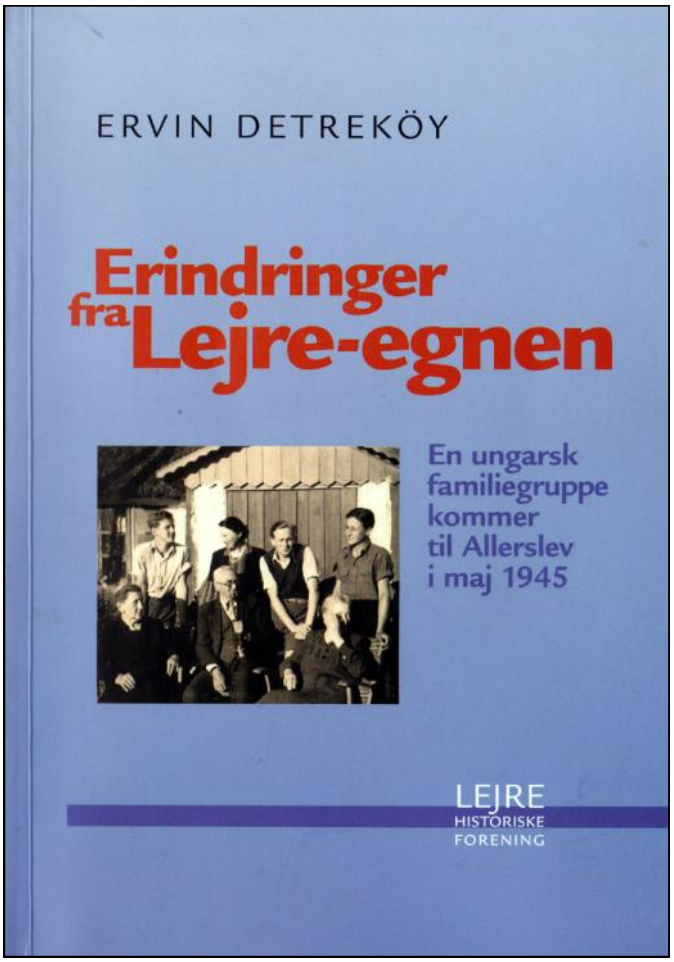

Beretningen er spændende på mange måder. Som antydet får læseren på nærmeste hold et indblik i flygtninges vilkår i efterkrigstiden. Forfatteren videregiver sine iagttagelser på en meget klar og reflekterende måde. Og endelig er gruppens skæbne fortalt så spændende, at man ikke slipper bogen, før man når til sidste side.

Forbindelsen til Allerslev var klosteret (ungarerne var jo katolikker), men nonnerne kunne ikke give mændene husly, så Ervin og hans kammerat gik fra hus til hus og bankede på, indtil der var bid. Trods sprogvanskeligheder var folk åbne, hjælpsomme og hjertelige. De unge storbymennesker tilbød deres arbejdskraft til landmændene. Roelugning var imidlertid ved at slå dem ud, så de søgte i stedet arbejde i tørvemosen.

Den rolige tilværelse blev imidlertid

brat afbrudt 2½ måned efter befrielsen: 5 maskinpistolbevæbnede såkaldte "5. maj modstandsfolk" afhentede den lille gruppe civile ungarere og deres ejendele og kørte dem til København, hvor de blev anbragt i en overgangslejr og senere i Vestre Fængsel. Endnu en lejr inden de flygtede tilbage til Allerslev. Tiden og behandlingen i København stod i skarp kontrast til den varme og gæstfri atmosfære i Allerslev.

Ervin fik job som fodermester, og i bogen beskriver han detaljeret hverdagen og livet på en midtsjællandsk bondegård anno 1945/46. Et vældig godt iagttaget tidsbillede. Han, hans bror og mor færdedes hos høj og lav, og moderen fik en gæstebolig på Ledreborg. Mange af de navngivne familier, der får en grundig omtale i bogen, ses også på fotografier, som folk på egnen sikkert vil kunne nikke genkende til.

I dag diskuteres problemer med integration af fremmede. Allerslev og familien Detreköy er et flot eksempel på vellykket integration. Ind imellem forekommer der "undere", som Ervin udtrykker det, men han og hans bror arbejder hele tiden, beundringsværdigt og ufortrødent, på at løse de foreliggende problemer.

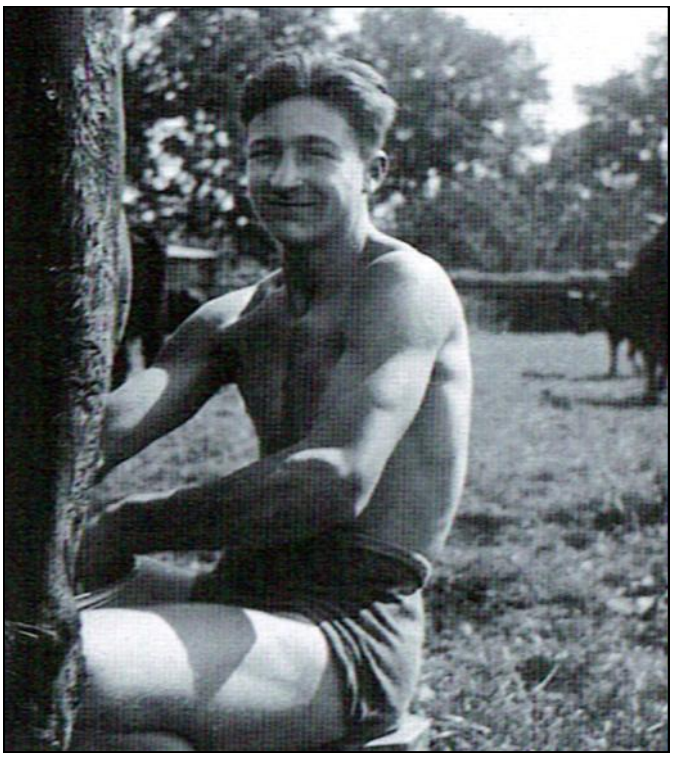

Erwin Detreköy arbejder som fodermester hos Viggo Frandsen, Allerslev, 1946

Deres indsats giver resultater. Béla blev kongelig kapelmusikus, koncertmester i DR Underholdningsorkestret og musikprofessor, og Ervin tog en handelshøjskole-uddannelse og havde en fornem karriere inden for eksporterhverv (bl.a. Tulip og LEGO).

Ervins bog vidner om en fantastisk iagttagelsesevne, den er medrivende og sine steder rørende. Og set i lyset af den aktuelle flygtningedebat er det en bog , man bliver klogere af at læse. Anbefales på det varmeste.

Hans Cornelius

Bogen kan købes gennem LHF.
Pris 100 kr.

NYT FRA FORENINGERNE

LEJRE HISTORISKE FORENING

Formand: Karl Frandsen, Hvalsøvej 23, Osager, 4320 Lejre, *tlf.* 46497483,
E-mail: karlfrandsen@dlgmail.dk
Hjemmeside: www.lejre-historiske-forening.dk

I bestyrelsen har vi været optaget af en del emner, som tilsyneladende finder deres afgørelse her i foråret.

1. Lejre Museums nye udstilling. Vi har i mange år arbejdet på at få lavet en udstilling, der især fokuserer på Skjoldungetiden. Vi er lidt bekymrede for, om vi virkelig får opfyldt vore ønsker, se mere herom i lederen.

2. Planerne omkring arkiverne. Der skal spares 900.000 kr. på bibliotekerne og arkiverne. De har ellers holdt for med besparelser de foregående år. Der er planer om at nedlægge arkivet i Lejre og i Sæby for at samle det hele i Hvalsø. Der er rigtig mange frivillige på arkivet i Lejre, og vi frygter, at de fleste vil benytte lejligheden til at holde op. De frivillige er et fantastisk stort aktiv for lokalarkivet, som udfører et prisværdigt ulønnet arbejde, så her er der ikke noget at spare. Der kan højst være tale om at spare nogle udgifter til husleje, og det mener vi ikke er besparelsen værd. Desuden frygter vi, at den lokale berøringsflade, som de frivillige har, vil gøre, at man vil fravælge at sende materiale ind til lokalarkivet fremover. Vi har foreslået, at man samler bibliotek og arkiv på Allerslev gamle skole og opretter en slags kulturelt samlingssted der.

Planerne for bibliotekerne i vores område er enten at nedlægge bibliotekerne i Osted og Gevninge, alternativt at gøre dem til selvbetjeningsbiblioteker uden bemanding. Vi foretrækker absolut det sidste.

3. Nationalparken Skjoldungelandet har været længe undervejs. Det ser nu ud til, at der er enighed i Styregruppen om oplægget. Folketinget har netop godkendt Nationalparken, så nu pågår der en kæmpe opgave med at få arbejdet i gang.

4. Fredningen af Ledreborg Allé, som

vi har været meget optaget af, for at bevare alléen og kulturmiljøet omkring Glim. Desværre er der kommet interesser omkring grusudvinding ind i planerne, så fredningen er anket til Naturklagenævnet. Der skulle falde en afgørelse i løbet af foråret. For helhedens skyld håber vi, at klagen afvises.

5. Også fredningen af Fredshøj i Gl. Lejre er med i planerne. Her skyldes det primært at sikre fundet af den store hal fra 500-tallet, men også at få en helhed omkring fredningen af Gl. Lejre.

Vores generalforsamling den 26. februar gik godt. Der var genvalg til bestyrelsen, og efter generalforsamlingen fortalte Hans Jørgen Lych Larsen om optakten til krigen i 1864 og dens konsekvenser for Danmark. Der var godt 80 deltagere, som blandt andet nød det meget fine kaffebord. Se referatet på vores hjemmeside.

Kommende arrangementer

Den 14. april har vi et indlæg af Wolfgang Framke i Felix. Wolfgang Framke er født i 1938 på grænsen mellem Polen og Tyskland. Han har oplevet krigen og den efterfølgende russiske besættelse samt ophold i en flygtningelejr på øen Sild i 10 år. Alt det vil han fortælle om den **14. april klokken 19.00 i Felix**.

I lighed med sidste år arrangerer vi i samarbejde med Hvalsø og Bramsnæs 2 **guidede busture rundt i kommunen** i forbindelse med Lejre Kulturdage. De varer 3-3½ time og kommer ud i alle hjørner af kommunen. Den ene er lørdag den **25. april om eftermiddagen og den anden mandag den 4. maj om aftenen.** Tilmelding er nødvendig.

Vores **tur til Sprogø den 2. maj** er for længst overtegnet, og vi kan ikke lave en ekstra tur, da der er booket 2 år frem i tiden.

Den **16. maj har vi en tur med Ford A biler til Malergården i Odsherred** .

Den **25. august besøger vi Vikingelandsbyen i Albertslund**. Jørgen Poulsen, der så levende fortalte om dette projekt sidste år fra Vikingetiden, har inviteret os ind for at se og opleve det arbejde, der stadigvæk pågår med rekonstruktioner af bygninger, dragter og vogne m.m.

Tur til Mosede Fort og Karlstrup Kirke Fredag d. 12. juni kl. 13-18. Turen arrangeres i samarbejde med Museumsforeningen. Se der for nærmere oplysninger.

EGNSHISTORISK FORENING FOR HVALSØ

Formand: Bent Gottfredsen, *tlf.* 46492663, *E.mail:* kbgottfredsen@gmail.com
Hjemmeside: www.egnshistoriskforening-hvalsø.dk

Frugthaven på Tadre Mølle

Ved nedlæggelsen af det gamle lokale "Hvalsø-parti" Socialistisk Lokalliste SL blev partiets formue uddelt til en række foreninger og institutioner, hvis formål partiet havde sympati for. Blandt modtagerne var EHF.

I bestyrelsen fandt vi ikke, at beløbet bare skulle indgå i kassen, men at det i stedet skulle bruges til et bestemt formål.

Tanken faldt hurtigt på vort kære barn – Tadre Mølles Venner - selv om barnet er vokset os over hovedet - til gavn for møllen og dens besøgende.

Vi tilbød på den baggrund Tadre Mølles Venner at bekoste og hjælpe med at etablere en lille historisk frugthave på Tadre Mølle.

Møllevennerne takkede ja.

Herefter udvalgtes efter et større opklaringsarbejde 12 frugttræer, der kunne have vokset på møllen omkring 1850.

De blev indkøbt hos De Gamle Sorter ved Viborg og plantet af formanden sammen med møllens havefolk.

Ib og Bent planter træer

Senere vil der blive opsat informationstavler, der fortæller om projektet og om de enkelte træer, ligesom der vil komme navneskilte ved de nye træer, de to gamle træer, Kronprins Frederiks Eg og Ritt Bjerregaards Æble.

Teksten på den kommende informationstavle samt flere fotos kan ses på hjemmesiden.

Restaurering af kalkmalerierne i Såby Kirke

Nationalmuseets konservatorer har været på besøg i kirken. Formålet var en forundersøgelse med henblik på en forhåbentlig kommende ny restaurering/konservering af kalkmalerierne, navnlig i våbenhuset, hvor de er udsatte for skiftende temperatur og luftfugtighed på grund af døren.

Projektet går ud på afrensning, tydeliggørelse og fastholdelse af kalkmalerierne.

Det var meget spændende at se kalkmalerierne på klodshold.

Nu mangler der blot en stor pose penge.

Se flere fotos under Billedgalleri

Afholdte arrangementer

Sagn og myter.

En flok på 36 var på en frisk vandretur til Lommestenen, som ligger i bunden af Tempelkrog ved dæmningen.

Vi studerede stenen, som trolden i sin tid forsøgte at kaste mod Ågerup kirke.

Poul Holst Jespersen ved Lommestenen. Poul er manden bag tegningerne til Sagn og myter fra Lejreegnen

Våbennedkastningerne

Den 28. oktober holdt John og Jonna Helmersen et meget engageret og vellykket foredrag med fotos og filmklip på Gundestedgård om våbennedkastningerne på egnen under Anden Verdenskrig.

Ungarerne i Danmark

Den 13. januar havde de tre historiske foreninger i fællesskab indbudt til foredrag på Gundestedgård i Hvalsø.

Emnet var de ungarske tropper i Danmark ved Anden Verdenskrigs afslutning her på 70 året for begivenhederne. Forfatteren Søren Peder Sørensen holdt et fremragende foredrag.

Søren Peder Sørensen

Medlemmerne gnaver ben

Generalforsamlingen

Arrangementet på Gundestedgård fik et vellykket forløb. 28 medlemmer deltog i fællesspisningen af gnaveben med grovbrød og øl.

Til selve generalforsamlingen og det efterfølgende foredrag voksede deltagerantallet til 43.

Beretningen godkendtes, regnskabet godkendtes, og kontingentet fastsattes uændret – alt i enighed.

Til bestyrelsen genvalgtes: Ole Knudsen, Birte Lund Hansen, Hans Cornelius, suppleant Ole Malling og revisor Karsten Druedahl.

Konstitueringen er uændret.

Der var stor interesse for det efterfølgende indslag Hovedgaden i Hvalsø.

Her viste filmfotograf Ole Malling en række smukke nye luftfotos, som tydeligt viser Hvalsø by, og arkivar Bente Trane viste ældre billeder og fortalte om Hovedgaden og dens mennesker gennem tiden. Der blev flittigt kommenteret.

Formanden Bent Gottfredsen afsluttede med at sige, at et godt kendskab til Hovedgadens oprindelige arkitektur og bygningernes anvendelse gennem årene var af betydning for den igangværende SAVE-registrering.

Se Ole Mallings billedserie på hjemmesiden.

Kommende arrangementer

Lejre Kulturdage Busture

På Kulturdagene arrangerer de tre historiske foreninger traditionen tro i fællesskab to guidede busture Lejre rundt.

Det bliver lørdag den 25. april kl. 13 – 16.30 og tirsdag den 5. maj kl. 18 – 21.

Afgang fra Søen i Hvalsø (FAKTA). Pris inklusive kaffe 80 kr for voksne og 40 kr for børn.

Tilmelding til Karl Frandsen 30257483 eller på www.lejrekulturdage.dk

Valborgaften

Foreningens traditionsrige Valborgaften i samarbejde med Tadre Mølles Venner indgår også i Kulturdagene.

Tid. Lørdag den 30. april kl 18 – 21.

Sted. Tadre Mølle. Fri adgang.

Majstangen pyntes og rejses i fællesskab.

Tag blomster med til Majstangen!

Underholdning ved Sawarabykoret og Saaby Børnekor.
Formanden fortæller om majtraditionerne.
Sirenerne – fem friske piger fra Lirum-Larum hjælper os med at synge, spille og danse. Vi glæder os til gensynet.
Møllevennerne sælger mad og drikke til rimelige priser til fordel for den fortsatte istandsættelse af Maries Hus.

Ejby Ådal

I Sagn og Myter fra Lejreegnen er vi nu nået til Troldbykællingen i Ejby Ådal.
Vi besøger kællingen og fortsætter ned til fjorden.
Her hører vi om neandertalfundene i og under kystskrænten samt om et mærkeligt stykke videnskabshistorie.
Da ådalen hører til blandt Danmarks allerbedste botaniske lokaliteter, og da floraen netop nu står på sit højdepunkt, vil vi også snakke lidt om den.
Turleder. Bent Gottfredsen
Tid. Mandag den 1. juni kl. 19.00
Mødested: P-pladsen til venstre - for enden af Sydmarksvej

Udflugt til Kalundborg og Røsnæs

Lørdag den 29. august kl. 9.30 mødes vi i Kalundborg.
Rundtur i Højbyen, herunder den fem-

Orkidé

En af Madsens Stene

tårnede kirke, under ledelse af lokal guide.
Mødested oplyses ved tilmelding.
Kl. 12 nydes den medbragte mad på Røsnæs. Herefter rundgang på området ved fyret.
I fyret er for nylig indrettet et museum, som illustrerer stedets dramatiske historie.

BRAMSNÆS LOKALHISTORISKE FORENING

Formand: Bjarne Holm, *E-mail:* jeanbjarne@holm.mail.dk
http://www.bramsnaeslokalhistorie.dk

Vi har i Bramsnæs Lokalhistoriske Forening haft en både travl og interessant tid siden sidste Lethrica. Vores udflugter har spændt vidt, fra pumpestationer i Odsherred, trykkeri i Holbæk til foredrag om Ungarske soldater i Danmark under anden Verdenskrig. Der har været samarbejdsmøder med arkiv og museum, begge med spændende muligheder fremover, men ikke mindst har vi været gennem en urolig tid med det gamle arkiv i Sæby, som står over for store forandringer. Vi var tidligt ude og prøve at påvirke kommunen og har haft en rigtig god dialog med dem om fremtiden for vores forening, samarbejdet fremover med arkivet, de frivillige og vores forening, som fremover vil blive udfordret af de nye afstande mellem os, da det gamle arkiv i Sæby skal lukkes og arkiverne samles i Hvalsø. Vi får nye lokaler i Kirke Hyllinge bibliotek, det er i hvert fald planerne lige nu. Det giver alt sammen store forandringer, men også nye muligheder, da vi på biblioteket kommer tættere på kommunens borgere og vores egne medlemmer, men det er med sorg, vi må forlade Sæby arkiv, som har betydet rigtig meget for foreningens egen historie, som et langt stykke hen ad vejen har sine rødder der. Så det bliver en spændende tid, vi går i møde med meget arbejde og formodentlig store udfordringer til os alle, men nye tider kan også bringe nye muligheder, hvis vi er åbne over for dem.

Jeg vil gerne ønske alle vores medlemmer en god sommer og håber at se rigtig mange af jer til vores kommende arrangementer.

Bjarne Holm

Kommende arrangementer

Mosede Fort

Mød op søndag d. 19. april kl.12.30, så vil der være rundvisning i kasemattens mange rum.

Max 30 deltagere. Pris 90 kr. pr. person.

Adresse: Mosede Fort, Mosede Strandvej 87A, 2670 Greve.

Tilmelding senest mandag d. 13. april

Dysser og jættestuer ved Ejby å - 9. maj kl. 10.00.

En vandringstur**.** Varighed: ca. 2 timer.

Sted: Møllehøjvej, Kirke Hyllinge.

I landskabet ved Ejby å har vi det tydelige vidnesbyrd af den allertidligste landbrugskulturs indtog i Danmark i form af dysser og jættestuer. Vi besøger jættestuerne og hører om kulturens kendetegn og forandring af land og folk.

Vi mødes ved dobbeltjættestuen Møllehøj, og herfra forsætter turen til fods til egnes øvrige høje.

Husk derfor praktisk fodtøj!

Stormflodsfortællinger, Særudstilling på Frederikssund Museum, Færgelundsvej 1, 3630 Jægerspris Lørdag d. 30. maj kl. 13.

Frederikssund Museum har dokumenteret begivenhederne under stormfloden og i tiden efter. Dette arbejde har resulteret i udstillingen "Stormflodsfortællinger". Her kan besøgende opleve borgernes egne fortællinger gennem fotos, citater og interviews.

Der vil blive lukket helt op på Museet, så vi også kan se den blivende udstilling.

Pris 50 kr. pr. person.

Tilmelding senest d. 18. maj.

En helt unik rundvisning.

Vi har **lørdag d. 27. juni** fået en af **Hjemmeværnsbådene** til at komme en tur til Holbæk Havn, hvor vi har fået lov til at komme ombord og se den indvendig. Selve tidspunktet er ikke fastlagt endnu, men det vil højst sandsynligt blive om eftermiddagen. De, der melder sig til arrangementet, vil få oplyst, hvad tid det bliver.

Seneste tilmelding er d. 14. juni.

Rundvisning på Sporvejsmuseet Skjoldnæsholm, Skjoldenæsvej 107, 4174 Jystrup, **søndag d.30 august kl. 13.**

Sporvejshistorisk Selskab, der er stiftet i 1965, er en forening, der på idealistisk, upolitisk grundlag søger at udbrede kendskabet til og interessen for kollektiv bytrafik. Pris 90 kr. pr. person.

Tilmelding senest. d. 17 august 2015.

Tilmelding i alle tilfælde på vores mail blf.bramsnaes@live.dk eller pr. telefon til Irene på 59659247.

MINDEORD

Anette Tonn-Petersen

Det er med sorg, at vi i Bramsnæs Lokalhistoriske Forening og på Lokalarkivet i Sæby har modtaget meddelelsen om, at tidligere museumsinspektør og arkivar for Lejrearkiverne, Anette Tonn-Petersen, er afgået ved døden i en alder af 60 år.

Anette, som vi alle var på fornavn med, stammede fra Greve Strand.

Efter HF læste hun Europæisk Etnologi og Forhistorisk arkæologi på Københavns Universitet.

På Grindsted Museum virkede hun i 10 år, efterfulgt af en freelance periode på forskellige danske museer, for så at lande på Bramsnæs Museum og Arkiv i 1998.

Jobbet her blev, som vi oplevede det sammen med Anette, hendes fagligt vigtigste.

Først fik hun det lille egnsmuseum i Sæby Præstegård sammenlagt med Bramsnæs Lokalhistoriske Arkiv i Sæby gamle Skole. Roskilde Museum blev tovholder for arrangementet.

I perioden fra 1999 til 2007 blomstrede museum og arkiv som aldrig før.

Personalet, de frivillige og mange andre sendt fra Bramsnæs kommune nød godt af Anettes gode sociale og faglige lederskab og der blev produceret meget på både arkiv og museum i og uden for huset. Til Lokalhistorisk Forening havde Anette et nært og tæt samarbejde med skiftende bestyrelser.

Jeg mindes også større eksterne udstillinger, ved Munkholmbroens jubilæum, på Kirke Hyllinge Bibliotek med Bramsnæsmalerne, på Grønnehave og Østergaard med temaet ældreforsorg.

Desuden kom mindre skoleklasser i den gamle skolestue i Præstegården og blev undervist a. la. 1920.

De ældre fik besøg på plejecentrene af Anette, som nogle gange medbragte "erindringskasser".

Ved strukturreformen i 2007 lukkede museumsdelen i Sæby, og Anette blev leder af de 3 Lejrearkiver, hvilket hun var, til hun fratrådte for 1½ år siden.

En ondartet sygdom, som dukkede frem for 3 år siden, skubbede Anette ud af arbejdsmarkedet alt for tidligt.

Æret være Anettes minde

på vegne af Bramsnæs Lokalhistoriske Forening

Karl-Johan Rubæk

Anette Tonn-Petersen

Anette kom til Bramsnæs udefra i 1998, men det føltes kort tid efter, som om hun altid havde boet her. Det kom til udtryk, da hun ved kommunalreformen i 2007 skrev "Et lille stykke Danmarkshistorie. Bramsnæs Kommune".

Forfatternavnet er ikke at finde på bogens ryg og kun med meget små typer på omslaget. Sådan var Anette, beskeden og alligevel storslået i sin smittende adfærd sammen med andre.

Fra atommarcherne og hesteslagtningen ved Kirke Hyllinge til Vintappervejens udvidelse, der heller ikke i år 2007 blev til noget, beskrev hun med humor og indføling personer, kommunalpolitik og begivenheder, stort og småt, anekdoter og skæve vinkler. Hendes research var forbilledlig, og hun opsøgte kilderne frem for at forlade sig på andenhåndsviden. Og aldrig greb man hende i en fejl, ligesom hendes sprog var klart og muntert. Anettes interesse for kunst og billeder fornægtede sig heller ikke i de mange illustrationer, der pryder bogen. Det samme gjaldt, da hun i 2004 i samarbejde med den nystartede "Bramsnæs Kunstforening" påtog sig at registrere

Anette Tonn-Petersen

og beskrive alle de billedkunstnere, der i flere århundreder har virket i området. Det blev også til en lille publikation og en stor og velbesøgt udstilling på Kirke Hyllinge Bibliotek.

Af andre af hendes mange initiativer kan nævnes et udstillingskoncept i arkivet i den gamle skole i Sæby, der lagde ud med en stor udstilling om Bramsnæs fra oldtid til nutid. Og i de nære omgivelser fik Anette i arkivhaven lavet et klassisk lindelysthus, og da hun fandt ud af, at den lille pige, hvortil H.C. Andersen skrev fortællingen "Den lille Idas Blomster", var et barn i Holtenfamilien på det nærliggende gods Krabbesholm,

der i sin tid havde oprettet den gamle skole, skabte Anette straks en lille blomsterhave foran arkivbygningen, tro mod digterens beskrivelse, samt naturligvis igen en lille publikation.

Ved 100-året for den verdenskendte Ejby-maler Richard Mortensens fødsel trådte Anette igen til, og sammen med foreningen, der nu var blevet til Lejre Kunstforening, indsamlede, registrerede og beskrev hun en række af hans værker, der blev til en stor udstilling med foredrag om malerens liv.

En væsentlig side af Anettes arbejdsliv var dagligdagen på arkivet, hvor hun formåede at samle en flok frivillige entusiaster, som mødte op for hen over kaffe og bagværk at sysle med slægtsforskning, registrering af gamle tekstiler, ordning af det righoldige billedmateriale, dokumenter og andre arkivalier samt træk af egnens historie og nye ideer til aktiviteter, der videre frem kunne fylde den gamle bygning med lystig travlhed. Opgaver var der nok af.

I den skolestue med autentisk gammelt inventar, som den tidligere Bramsnæs Museumsforening havde indrettet i Sæby præstegård, gav hun besøgende skolebørn et livfuldt indtryk af, hvordan det var at gå i skole "i gamle dage".

Disse mange interesser delte hun med ægtefællen Flemming, der som museumsfotograf ofte bistod hende, når nye emner skulle dokumenteres og gengives, og i det hjemlige fællesskab omkring biavl var produktionen af Mjød en af Anettes topfærdigheder.

I tilmålingen af leveår eksisterer der ingen retfærdighed. Anette blev kun 60 år og fik kun 1½ års otium, efter at hun i 2013 stoppede som ledende arkivar i Lejre Kommune. Hendes indsats var stor og imponerende, og så meget mere vil hun være dybt savnet.

Med Anettes bortgang har Lejre Kommune mistet noget af sin sjæl og hukommelse, men kan dog glæde sig i taknemmelighed over, at hun fik sat skik på en meget stor del af vores allesammens fortid, samt fik inspireret så mange til at søge slægternes rødder og fastholde de erindringer, uden hvilke vi er fortabte som skibe uden ror.

Asger Thomsen,
lektor emeritus

LEJRE MUSEUMSFORENING

Formand: Philippe Bourbon, E-mail: philippebourbonparme@gmail.com

Kommende arrangementer

Generalforsamling

Tirsdag d. 21. april kl. 19.00 på Felix i Lejre. **Foredrag ved Jørgen Olsen**.

En dag på kanten af grænsen i Gl. Lejre

Søndag d. 10. maj kl. 11-16 kan man komme *på kanten* af Lejre å, bl. a. på Gl. Kongsgaard. Se artiklen: "*Der var engang i Gl. Lejre . . . Herredsgrænsen øst for Gl. Lejre*" andetsteds i dette nummer af Lethrica.

Markedsdag

Søndag d. 7. juni på Gl. Kongsgård. Bemærk, at i år er den traditionsrige markedsdag blevet flyttet fra sensommeren til juni.

Gl. Kongsgård og dens café

Fra torsdag d. 11. juni til og med søndag d. 30. august er Gl. Kongsgård og caféen åben fra kl. 13 til 16 hver torsdag og lørdag.
Gratis adgang.

Tur til Mosede Fort og Karlstrup Kirke

Fredag d. 12. juni kl. 13-18. Mødested: Mosede Fort, Mosede Strandvej 87a, Greve. Mosede Fort er museum for Danmark under 1. verdenskrig. Rundvisning på museet ved museets guider, derefter vil lokale guider fortælle om Trylleskoven (kaffe) og Karlstrup Kirke. Karlstrup Kirke er en gammel middelalderkirke, som var en del af en stormandsgård. Det eneste, der er tilbage af stormandsgården, er en høj (en motte), hvor et forsvarstårn har stået.
Pris: 150,- kr. for medlemmer af Museumsforeningen og Lejre Historiske forening. Begrænset deltagerantal.
Tilmelding til Hans Jørgen L. Larsen på **lychlarsen@hotmail.com** eller 48415691 senest d. 1. juni.
Turen afholdes i samarbejde med Lejre Historiske Forening.

2- dagestur til Skåne

Lørdag d. 29. august til søndag d. 30. august.
Overnatning på Åhus Gästgivaregård,

gå ind på www.ahusgastis.com.
Afrejse kl. 8.00 lørdag d. 29. august fra Allerslev Rådhus, Lejre. Hjemkomst ca. kl. 19.00, søndag d. 30. august.
Pris: ca. 2.000 kr. for medlemmer af Museumsforeningen.

Detaljeret program vil blive udsendt senere. Turen gennemføres kun, hvis der er et tilstrækkeligt antal deltagere.
Guide: Hans Jørgen L. Larsen, Lejre.
Tilmelding til Hans Jørgen L. Larsen på **lychlarsen@hotmail.com** eller 48415691 senest d. 1.juni.

ANNONCE

Gl. Kongsgård – museum og café

I Gl. Lejre ligger et lille frilandsmuseum, Gl. Kongsgård, som er værd at besøge. Der er også en hyggelig lille café med udendørs servering.
Det gamle stuehus og Haveholdets café er åben:
alle torsdage og søndage fra kl. 13 til 16 i juni, juli og august.
I caféen kan der købes kaffe / te og kage.
Lejre Museum og Lejre Museumsforening.

TADRE MØLLES VENNER

Formand: Kjeld Ewald Hansen, E-mail: ewald@knus.dk
Hjemmeside: www.tadremoellesvenner.dk

Siden sidst på Tadre Mølle

Der har i den sidste periode været afholdt de traditionelle arrangementer på Tadre Mølle.

Efterårsferie

Midt i oktober var Tadre Mølle åben for diverse aktiviteter, hvor Museet havde formidlet arbejdende værksteder i samarbejde med TMV, der holdt møllen kørende og caféen åben.

Der presses æblemost

Isabella på hårdt arbejde i uldværkstedet

Vejret var ikke det bedste, men der blev snittet, bagt, snoet reb samt kartet uld og filtet, og der blev presset æbler til lækker most.

De aktive børn og voksne fik deres fine produkter med sig hjem.

Julemarked

På trods af vejrliget var årets store julemarked særdeles velbesøgt med mange af de sædvanlige boder med husflidsarbejder ude og inde, høkerbix og en hyggelig julepyntet café "Maries Minde" i Maries Hus, der var midt i ombygningsprocessen. Der var forrygende gang i pandekagebagningen ved bageovnen, som varmede vognskuret godt op, og der var travlt ved "de gratis glæder" i svinehuset: juledekorations- og roelygteværksted.

Dagens omsætning gav endnu en gang et fint overskud til brug ved den videre

Jul på Tadre

istandsættelse af lokaliteterne.

Stor tak til TMVs formand, bestyrelse og laugsmedlemmer, der gjorde et fantastisk forarbejde samt tak til alle andre, der medvirkede ved selve arrangementet.

Maries hus

Det skrider stille og roligt, men støt frem med istandsættelsen af Stuehuset.

Takket være de flittige og dygtige håndværkere og en energisk formand for møllevennerne er det nye køkken og personaletoilet allerede taget i brug, og man er ved at være klar til at lægge gulv i den nye "Café" og "Den Blå Stue".

Thorkild gør klar til nyt gulv

Bendts fine nye paneler

De flotte blå træpaneler står allerede færdige til opsætning langs væggene.

Haverne

Gartnerholdet gjorde i løbet af efteråret kålhaven og blomsterhaven klar til vinterhvile.

Et hul i gulvet

Materialer ankommer

Doris og Erna tager georginer op

Carlo og Martin fra museet

Frugttræer

Der blev først på vinteren etableret en ny frugthave i forbindelse med urtehave og "kålgård".

EHF har doneret 5.000 kr. til tolv frugttræer – æble, pære, blomme og kirsebær – som blev plantet i to rækker med opbinding.

I løbet af foråret forsynes disse med navneskilte og forklaringsplancher, og i fremtiden skal publikum her kunne nyde godt af frugterne (se EHF).

Træfældning og beskæring

De syge asketræer langs møllerenden ud mod vejrlyene er blevet fældet. De skæres nu op og fjernes, så der igen bliver farbart på stien. Desværre faldt den gamle pil ved en fejltagelse på samme konto, så nu må man fremover se på et tæt pilekrat i stedet for en gammel stynet pil – ærgerligt.

Lindelysthuset har netop fået den årlige trimmetur, og de høje træer langs bagvandet er skåret så meget tilbage, at de ældre frugttræer nedenunder får lys og luft og dermed bedre vækstbetingelser.

Alle frugttræer er rettidigt beskåret – nu også de helt gamle bag stuehuset.

Urtehaven

Roskilde Museum har inden vinteren sat nye trækasser omkring højbedene – det ser rigtig fint ud.

Møllen

Her er de flittige frivillige håndværkere netop nu ved at rette op på det skævt kørende møllehjul.

Når der er tilstrækkeligt med vand, kører de tre demonstrationsmøller på fuld kraft.

NYT FRA
DEN SELVEJENDE INSTITUTION TADRE MØLLE

Det giver sig selv efter blot et kort ophold på Tadre Mølle, at DSI-TM's bestyrelse ikke lever op til sine forpligtelser til vedligehold af ejendommen.

Der ligger træer over trampestien, engene afgræsses ikke, mølledammen lækker fælt, taget på stald/lo er helt nedslidt og utæt, og bygningen trænger mildest talt til "en kærlig hånd". Vedligehold af stuehuset har bestyrelsen valgt helt at se bort fra.

Dette er ikke, fordi vi er ligeglade i bestyrelsen, men af midler har vi kun museets husleje på 60 000 kr. årligt samt EUs hektarstøtte, der fuldt og helt går til – og skal gå til – landbrugsarealernes vedligehold.

Herunder koster det dyrt at få slået engene af en tækkemand med et specialbygget bæltekøretøj, beregnet til rørhøst, for ikke at krænke fredningsbestemmelserne. Vi leder derfor efter en afgræsning med kreaturer, der kan gå på meget blød bund, men det er ikke let.

Situationen for bygningerne bliver værre og værre år for år – forfaldet skrider støt frem, og intet er så dyrt i længden som at lade stå til.

Eksempelvis burde stald/lo have været nytækket for år tilbage. Dette koster ca. 200 000 kr. I stedet lapper vi igen og igen og igen. Den form for "vedligehold" ville ingen privat husejer have råd til.

Jamen, søger DSI-TM da ikke fondsmidler. Jo, det gør vi og endda flittigt, men der gives ikke fondsstøtte til det daglige vedligehold. Det er der ingen prestige i!

I stedet har DSI-TM's formand og næstformand ført drøftelser med kommunen om vores fortvivlede økonomiske situation på baggrund af et estimeret budget.

Dette har resulteret i, at DSI-TM er blevet bedt om at forelægge et opdateret og detaljeret vedligeholdelsesbudget for kommunen.

I skrivende stund forestår meget snart et bygningssyn ved Den Kongelige Bygningsinspektør. Det vil resultere i en helt uvildig rapport, der i prioriteret rækkefølge lister vedligeholdelsesarbejderne over en årrække og angiver udgifterne dertil.

På baggrund heraf vil DSI-TM hurtigst muligt fremsende en anmodning til kommunen om at komme på "finansloven".

Her kan vi så kun håbe på det bedste. Alternativet er, at vi inden for meget kort tid simpelthen må kaste håndklædet i ringen. Uden hjælp fra TMV's frivillige håndværkere var dette allerede sket.

Hvem Hvad Hvor
Formalia og §§

Jeg har fået det indtryk, at der hos mange hersker stor usikkerhed omkring den administrative struktur på Tadre Mølle.

Det er ikke underligt, for den er temmelig indviklet.

Jeg håber, at efterfølgende oversigt vil kunne være til afklaring.

Matrikulære forhold

Ejendommen består af mtr. nr. 2 af Tadre Møller Kr Såby Sogn - dette er den oprindelige mølleejendom - samt mtr. nr. 1b af Sonnerup Hovedgård Kr Hvalsø Sogn - dette er den senere tilkøbte landbrugsjord.

Anvendelse

Ejendommen er registreret som landbrug og beboelse.

Areal

12,5 ha. Heraf er ca. 2,5 ha fersk eng.

Ejer

Staten ved Naturstyrelsen Vestsjælland

Naturbeskyttelsesloven

Byggelinier ved skov 300 m, ved å 150 m. Disse sorterer under Fredningsnævnet.

Lovens § 3. De ferske enges tilstand må ikke ændres uden kommunes tilladelse.

Naturfredning

Hele møllens areal er omfattet af Overfredningsnævnets kendelse af 4/6 1962. Denne er en generel status quo-fredning.

Særskilt sikres mølledam, vandstand, bagsluse, vandrender, Skyttebro og den store kastanie.

Stuehuset, stald/lo, vognskur og svinehus må ikke ændres i det ydre uden godkendelse af både Fredningsnævnet og Nationalmuseet.

Bygningsfredning

Lade/møllebygning blev fredet i 1956. Efterfølgende (i 2012) er også mølledam, bagsluse, Skyttebro m.m. blevet medtaget. Fredningen er restriktiv og omfatter alt både ydre og indre. Myndighed er Kulturstyrelsen.

Statens lejer

DSI-TM lejer den samlede ejendom for en symbolsk betaling på en 30-års kontrakt, der udløber den 1/7 2025 med mulighed for forlængelse.

DSI-TM har alle en ejers rettigheder og forpligtelser.

Kontrakten forbyder brug af kunstgødning og pesticider samt jagt, men pålægger vedligehold af trampestierne og giver offentligheden ret til fri færdsel overalt.

DSI-TM

Institutionen består af en bestyrelse på fem personer. To udpeges af kommunalbestyrelsen - KB, to af TMV og én af Danmarks Naturfredningsforening og Egnshistorisk Forening for Hvalsø i fællesskab. Hertil kommer en observatør fra Naturstyrelsen.

Personerne er p. t. Kjeld Ewald Hansen TMV– formand, Karsten Druedahl TMV – kasserer, Bent Gottfredsen – DN og EHF – næstformand, Lena Holm Jensen KB (V), Martin Stockholm KB (S) og Jens Peter Simonsen – Naturstyrelsen.

DSI-TM´s opgaver

Vedligehold og drift af arealer. Vedligehold af hele bygningsmassen og det samlede mølleanlæg dvs. mølledam etc.

TM´s jorder

Størstedelen – det tørre areal - udlejes til græsning med godkendt økologisk kvæg. Arealet afkaster hektarstøtte af EU-midler, der administreres og kontrolleres af Naturerhvervstyrelsen. Engene slås for at respektere naturfredningskendelsen.

DSI-TM´s lejere

Roskilde Museum lejer ca. 1½ ha inklusive lade/mølle, stald/lo, vognskur/ toiletbygning og svinehus. Museet står for arealets daglige vedligehold, de egentlige haver dog undtaget. Husleje 60 000 kr. årligt. Se kortbilag.

TMV lejer stuehus. Husleje symbolsk. DSI -TM har givet TMV ret til at foretage alle indvendige arbejder med respekt for bygningslovgivningen.

Roskilde Museum

Forholdet mellem Lejre Kommune og DSI -TM på den ene side og Roskilde Kommune og Roskilde Museum på den anden side reguleres af en aftale om museumsdækning, herunder en såkaldt samdriftsaftale samt af mere lokale tillægsaftaler, herunder en vedligeholdelsesaftale for museets arealer.

Museet står for museumsdelen dvs. udstillingen og møllen og indkasserer entréen herfor.

Museumsrådet for Museerne i Lejre Kommune

Rådet består af en repræsentant for hver af de tre historiske foreninger, DN, TMV og Lejre Museumsforening. Det mødes to gange årligt og bliver orienteret om Roskilde Museums planer. Rådet har ret til at udtale sig om disse til museet. Museet udpeger formanden.

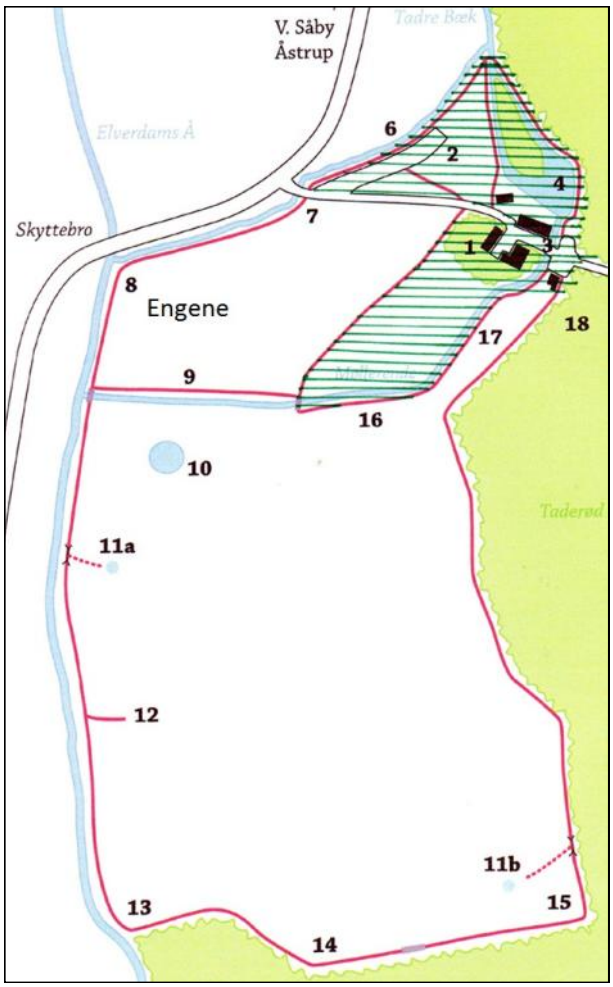

Skraveret museets lejemål (Fra Trampestier på Tadre)

Marie Hansens Fond

Fonden er stiftet efter testamentarisk bestemmelse af Marie Hansen.

Dens midler - lidt over 300.000 - skal anvendes til formidling af/på Tadre Mølle, dens historie og Danske vandmøllers historie. Fonden skal afvikles med udgangen af 2019.

Bestyrelse: Tove Binzer – formand - udpeget af Marie Hansen, Bent Gottfredsen – næstformand – TMV og Jens Peter Simonsen – Naturstyrelsen.

Bent Gottfredsen
Næstformand

NYT FRA LEJRE ARKIVERNE

Bramsnæs Hvalsø Lejre

Hjemmeside: www.lejre.dk/arkiver

DET GRYENDE DEMOKRATI

Af Bente Trane, Lejre Arkiverne

Vi befinder os i året 2015 – endnu et jubilæumsår.

5. juni 1915 fik folkehold og fruentimmere stemmeret. En større del af befolkningen kunne nu være ydende og ikke kun nydende.

I virkeligheden begynder historien ikke her, men i 1849, hvor Frederik den VII skrev under på Grundloven. Demokratiet blev gryende.

Lejre Bibliotek og Arkiv ønsker at markere jubilæumsåret gennem en række arrangementer.

Udstilling i Hvalsø Arkiv og Bibliotek, den 18/4 2015, hvor bl. a. Grethe Saaby åbner udstillingen. Udstillingen vil kunne ses i Hvalsø til ca. 15. maj – herefter vil dele af den komme til andre biblioteker i kommunen. Den 18. april vil der komme andre tiltag på selve dagen – men pt. er flere emner under opbygning.

Vi vil tilbyde undervisning til kommunens udskolingselever samt undervisningsmateriale.

Der vil være demokrati gamer weekends, foredrag ved Nasar Khader, involvering af flygtninge, debatpanel den 6/10 med politikere med emnet "ytringsfrihed".

For øjeblikket ryger der mails gennem computeren – meget mangler at komme på plads – så jeg vil blot opfordre læserne til at følge med i dagspressen.

Vi ses.

Lejre Bibliotek og Arkiv

ARRANGEMENTER PÅ TADRE MØLLE OG LEJRE MUSEUM

Tadre Mølle:

ÅBNINGSTIDER FOR TADRE MØLLE FORÅR/SOMMER 2015
2/4 – 6/4: Påskeåbent, alle dage kl. 11.00 – 16.00
1/5 – 30/6: Lør- søn- og helligdage kl. 11.00 – 16.00
1/7 – 31/7: Alle dage kl. 11.00 – 16.00
1/8 – 31/10: Lør- søndag samt alle dage i uge 42 kl. 11.00 – 16.00

Voksne: 25 kr./ Gruppebillet 15 kr. (min. 5 personer)/pensionister 15 kr./ Unge under 18 år gratis.

ARRANGEMENTER:
5/4 og 6/4 Påskeværksted kl. 11.00 – 15.00: RM Påskeæg- lam- og kyllinger.
30/4 Valborgaften kl. 18.00 – 21.00: EHF/TMV – gratis
10/5 Krible-krable kl. 10.00 – 12.00: DN – gratis
21/6 Dansk Mølledag kl. 11.00 – 16.00 – gratis
28/6 Kildemarked kl. 10.00 – 16.00: RM
12/7, 19/7 og 26/7 Håndværkerdage kl. 12.00 – 16.00: RM – alle under 18 år gratis.
14/8 "MARIES FØDSELSDAG" – annonceres på hjemmesider og i pressen.
13/9 Krible-krable kl. 10.00 – 12.00: DN – gratis
19/9 Plantemarked kl. 12.00 – 15.00 - gratis

Lejre Museum og Gl. Kongsgård:

10/5 Åbent hus på Gl. Kongsgård kl. 11-16-gratis
20/5 Lejre Museum- Foredrag: "Livet i hallen" v. Tom Christensen- kl. 19 -Gratis
7/6 Markedsdag på Gl. Kongsgård kl. 11-16- gratis
17/6 Lejre Museum Foredrag kl. 19-gratis– **se** **www.roskildemuseum.dk**
Sommervandringer i juli- gratis – **se** **www.roskildemuseum.dk**
4/7 Store snittedag på Gl. Kongsgård- kl. 11-15 -gratis
Sommervandringer i august- gratis – se **www.roskildemuseum.dk**
25/8 Lejre Museum Foredrag- gratis – **se** **www.roskildemuseum.dk**
5/9 Tørv til tiden på Gl. Kongsgård- kl. 11- 15gratis
16/9 Lejre Museum- Foredrag -kl. 19 -gratis – se **www.roskildemuseum.dk**

Til en eventuel label

Lethrica

Lethrica er tidsskrift og medlemsblad for de historiske foreninger i Bramsnæs, Hvalsø og Lejre samt Lejre Museumsforening og Tadre Mølles Venner. Arkiverne og museerne tilbydes en fast rubrik.

Lethrica betyder "Noget om Lejre", og bladet er en sammenlægning af Lejre Historiske Forenings blad Lethrica og Nyt fra Egnshistorisk Forening i Hvalsø.

Forsendelse: Lethrica tilsendes medlemmerne af de tre historiske foreninger, Lejre Museumsforening og Tadre Mølles Venner samt lokalarkiverne. Ved ***manglende levering*** rettes henvendelse til de respektive foreninger:

LHF: Anni Larsen,
tlf. 46480725,
annilejre@email.dk
EHF: Ole Theill Knudsen,
Tlf. 22808664
ole@gundested-camping.dk
BLF: Bjarne Holm
jeanbjarne@holm.mail.dk
LM: Philippe Bourbon
philippebourbonparme@gmail.com
TMV: Karsten Druedahl
info@tadremoellesvenner.dk

Redaktionsudvalg:
Karl Frandsen, Bent Gottfredsen, Bjarne Holm, Hans Jørgen Lych Larsen, Karin Gottfredsen

Redaktion og layout:
Thyra Johannesen
thsj@mail.tele.dk

FORENINGERNES KOMMENDE ARRANGEMENTER

Søndag d. 19. april kl.12.30:
Tur til Mosede Fort (BLF)
Tirsdag d. 21. april 2015 kl. 19 i Felix:
Generalforsamling med foredrag (LM)
Lørdag den 25. april kl. 13 - 16.30 (tilmelding):
Guidet bustur i kommunen (LHF, EHF, BLF)
Lørdag den 30. april kl 18 – 21:
Valborg aften på Tadre Mølle (EHF)
Lørdag den 2. maj 2015:
Tur til Sprogø (LHF)
Tirsdag den 5. maj kl. 18 – 21 (tilmelding):
Guidet bustur i kommunen (LHF, EHF, BLF)
Lørdag den 9.maj kl. 10.00:
Dysser og jættestuer ved Ejby å (BLF)
Søndag d. 10. maj kl. 11-16:
På kanten af Lejre å (LM)
Lørdag den 16. maj:
Tur med Ford A biler til Malergården (LHF)
Lørdag d. 30. maj kl. 13:
Frederikssund Museum (BLF)
Mandag den 1. juni kl 19.00:
Tur til Ejby Ådal (EHF)
Søndag d. 7. juni:
Markedsdag på Gl. Kongsgård (LM)
Fredag d. 12. juni kl. 13-18:
Mosede Fort og Karlstrup Kirke (LHF og LM)
Lørdag d. 27. juni:
Hjemmeværnsbådene (BLF)
Tirsdag den 25. august:
Vikingelandsbyen i Albertslund (LHF)
Lørdag d. 29. august til søndag d. 30. august:
2- dagestur til Skåne (LM)
Lørdag den 29. august kl. 9.30:
Udflugt til Kalundborg og Røsnæs (EHF)
Søndag d.30 august kl. 13:
Sporvejsmuseet Skjoldnæsholm (BLF)